

MÄLARDALENS HÖGSKOLA

Akademien för hållbar samhälls- och teknikutveckling

C-uppsats i Sociologi, 61-90 VT 09, SS0116

Utanförskap i högstadiet

En kvalitativ studie av två högstadieskolor i Västmanland

Författare: Rahel Fekadu

Handledare: Anders Jörnsten

Examinator: Mohammadrafi Mahmoodian

Sammanfattning

Studien syftar till att belysa hur skolpersonal vid några utvalda högstadieskolor uppfattar utanförskap. Undersökningen inriktar sig också på att beskriva olika strategier som skolpersonalen använder för att skapa en meningsfull skolmiljö. Grupptillhörighetens betydelse skall även belysas, för att öka förståelsen kring utanförskap som problematik. Undersökningen genomfördes med en fenomenologisk ansats och med en kvalitativ forskningsmetod, med fokuserade intervjuer som datainsamling, med fem stycken respondenter. Ett strategiskt urval valdes i undersökningen. Det innebär att respondenter väljs ut som ska ingå i undersökningen utifrån kända egenskaper. I detta fall bestod respondenterna av lärare och samordnare från två skilda högstadieskolor i Västmanland. Undersökningens resultat visade bland annat att strategierna som används bland dessa två högstadieskolor är betydligt många. Den gemensamma nämnaren för strategierna visar sig vara den öppna kommunikationen med eleven. Alla strategier som används bland högstadieskolor är i syfte att öppna upp kanaler för ett fungerande nätverk, baserade på kommunikation. Vad som även framkommer är den öppna kontakten och dialogen med den utsatte som visar sig vara det bästa redskapet.

Nyckelord: Utanförskap, innanförskap, grupptillhörighet, meningsfullhet, skola

Innehållsförteckning

1. Inledning	4
1.1 Syfte och frågeställning	5
2. Disposition	6
3. Teori	7
3.1 Utanförskap	7
3.2 Stigma	8
3.3 Grupptillhörighet	8
4. Tidigare forskning	9
4.1 Uteslutning	9
4.2 Isolation	10
4.3 Integration	11
4.4 Dokumenterat utanförskap	11
4.5 Alienation	12
5. Metod	14
5.1 Kvalitativ metod	14
5.2 Fenomenologi	14
5.3 Datainsamling	15
5.4 Fokuserade intervjuer	15
5.5 Urval	16
5.6 Genomförande och analys	16
5.7 Etik	17
5.8 Validitet och reliabilitet	18
6. Resultat	19
6.1 Utanförskap	19
6.2 De drabbade av utanförskap	21
6.3 Upptäckten	23
6.4 Strategier	24
6.4.1 Verktyg	24
6.4.2 Värdegrund och ansvarstagande	27
6.4.3 Klassrummet	27
6.4.4 Kommunikation och konfrontation	28
6.4.5 Föräldrarna	30
6.5 Grupptillhörighet	30
6.5.1 Då och nu i samhället	30
6.5.2 Kulturell tillhörighet	31

6.5.3 Tillhörighetens negativa konsekvenser	32
6.5.4 Tillhörighetens positiva inverkan och betydelse	33
7. Analys	34
7.1 Utanförskap	34
7.2 De drabbade av utanförskap	35
7.3 Upptäckten	37
7.4 Strategier	38
7.4.1 Verktyg	38
7.4.2 Värdegrund och ansvarstagande	38
7.4.3 Klassrummet	39
7.4.4 Kommunikation och konfrontation	39
7.4.5 Föräldrar	39
7.5 Grupptillhörighet	40
7.5.1 Då och nu i samhället	40
7.5.2 Kulturell tillhörighet	40
7.5.3 Grupptillhörighetens negativa konsekvenser	40
7.5.4 Grupptillhörighetens positiva inverkan och betydelse	41
Bilaga 1. Intervjuguide	
Bilaga 2. Here 4U	

1. Inledning

Utanförskap är ett ämne som diskuteras flitigt i både politiken och i media. Det är även ett fenomen jag själv har erfarenhet av genom alla mina skolår. När jag då på nära håll fått se elever i en bristande trygghet och gemenskap som skolan egentligen bör vara för dem, blev jag intresserad av ämnet. Vad kan man då göra för de elever som befinner sig i ett utanförskap och hur hamnar de där? Jag vill med denna uppsats belysa hur man i skolan skapar en meningsfull skolmiljö för elever utifrån skolpersonalens perspektiv. Jag hoppas att kunna bidra med en ökad förståelse och kunskap om utanförskap utifrån ett sociologiskt perspektiv.

Under 1990-talet har människors upplevelser av utanförskap uppmärksammats allt mer. Uppmärksamheten av problemet har bidragit till att fenomenet utanförskap myntades och samtidigt blev en bekräftelse av samhällets förändring. Utanförskapet är en av de viktigaste samhällsförändringarna och påverkar hela samhällets existens (Stigendal, 2004: 44).

Man kan fråga sig hur det kommer sig att en individ hamnar i utanförskap. De flesta individer ingår i en situation av sociala relationer där tydliga gränser markeras med hjälp av sociala sammanhang. Ett slags ”innanförskap” i gruppen uppstår. Utanförskap utgår från begreppet innanförskap. På så sätt är det omöjligt för en individ att befinna sig utanför en grupps gemenskap, alltså att inte ingå i gruppens innanförskap. För att vara delaktig i en grupps innanförskap måste man tillåtas att vara en del av detta. Ett starkt innanförskap kan skapas då en individ både känner sig delaktig och är det på en och samma gång. Hur delaktig en människa sen känner sig beror på hur meningsfullt en situation upplevs (Stigendal, 2004: 44–45).

Enligt Stigendal (2004: 45-46) beror utanförskap på olika faktorer. En av faktorerna är att individen själv väljer att placera sig utanför, med anledning av en bristande vilja i att delta i något som för individen upplevs som meningslöst. Grunden till det självvalda utanförskapet kan vara att individen inte tycker sig ha något att bidra med eller att det inte finns någon förståelse eller förtroende för varandra inom gruppen. Ett annat skäl till utanförskap kan bero på en bristande förmåga av att klara av innanförskapets villkor, som t.ex. dålig hälsa, otillräcklig utbildning och språksvårigheter. Utanförskap kan även uppstå pga. avsiktlig utestängning, t.ex. mobbning. Villkoren för ett innanförskap är inte alla gånger tydliga. De kan vara inbyggda i strukturerna och göra det svårt för människor med en annan etnisk bakgrund att bli delaktiga.

Även i olika typer av skolmiljöer förekommer utanförskap och forskning visar (Osbeck m.fl. 2003: 98) att utanförskap och uteslutning är något var fjärde elev upplever, genom att de t.ex. utsätts för kränkande särbehandling. Därför är skolan i behov av en högre omfattning av social ordning för att skapa en bättre skola för eleverna (Stigendal, 2004: 47). Aktiviteterna i skolan bör självklart vara meningsfulla för eleverna, annars bidrar det till att eleverna inte känner sig delaktiga. Det är därför inte givet att elever känner en mening i skolan, och det ligger på lärarna att skapa en miljö av delaktighet för eleverna. Eftersom skolan som institution är en del av det svenska samhället ska skolan kännas som en plats för alla människor, där föräldrar oavsett politisk och social bakgrund, ska kunna skicka sina barn utan att känna oro. Allt som händer i en skola påverkar elevernas framtida liv (Stigendal, 2004:51–88).

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med min undersökning är att belysa hur skolpersonal vid några utvalda högstadieskolor uppfattar utanförskap. Undersökningen inriktar sig också på att beskriva olika strategier som skolpersonalen använder för att skapa en meningsfull skolmiljö. Min intention är även att belysa grupptillhörighetens betydelse för att öka förståelsen kring utanförskap som problematik. Aktuella frågeställningar i uppsatsen är:

- Hur beskriver skolpersonalen utanförskap?
- Vad beror utanförskap på och vilka grupper hamnar i utanförskap enligt skolpersonalen?
- Vilken uttalad strategi finns det hos skolpersonalen för att skapa en meningsfull skolmiljö?
- Vilken betydelse har grupptillhörighet för eleverna?

2. Disposition

Uppsatsens inleds med en genomgång av den teoretiska litteratur som ingår i studien. Därefter ges en forskningsöversikt av det aktuella forskningsläget. I metodavsnittet presenteras den fenomenologiska ansatsen tillsammans med den kvalitativa metod jag valt att arbeta med. Avsnittet presenterar även datainsamling, fokuserade intervjuer, urval, genomförande och analys, etik, samt validitet och reliabilitet. Det största utrymmet tar givetvis själva undersökningen och i avsnittet om resultatet har jag valt att utgå från rubrikerna utanförskap, de drabbade av utanförskap, upptäckten, strategier och grupptillhörighet. Analysdelen utgår från samma rubriker som i resultatet för tydlighetens skull. Uppsatsen avslutas med en sammanfattning bestående av slutsatser och en slutdiskussion.

3. Teori

Jag har valt att lyfta upp teorin om utanförskap, eftersom den bidrar till en ökad förståelse om hur ett utanförskap skapas i ett samhälle. Teorin skapar en större förståelse till att kunna analysera skolpersonalens resonemang av begreppet utanförskap. Stigmat teorin har lyfts upp för att belysa stigmatiserade människors sociala process i samhället. Genom en ökad förståelse av stigmatisering, kan det bidra till att elever i ett utanförskap integreras till ett innanförskap. Slutligen har grupp tillhörigheten lyfts upp som en teori för att bidra till en klarare bild av min studie och att förstå utanförskap.

3.1 Utanförskap

Becker (2006:17) menar att det är sociala grupper i samhället som sammanställer regler. Det är dessa sociala regler som bestämmer beteendeformer som passar olika situationer i ett samhälle. Vissa handlingar talar därför om i detalj om vilka beteenden som är "riktiga" och påbjuder andra som "felaktiga". När regeln har tydliggjorts kan därför den som brutit mot regeln, betraktas som en speciell typ av människa. Sociala grupper har svårt att lita på en sådan typ av person, eftersom han/hon inte lever upp till de regler som gruppen bestämt. Den alienerade placeras i ett utanförskap. Den alienerade ser dock sig själv på ett annat sätt. Eftersom individen inte accepterar reglerna och samtidigt inte betraktar omgivningen som kompetent eller berättigade till att bestämma reglerna, får utanförskapet en annan betydelse. Den alienerade ser sina bedömare som utanför istället (Becker, 2006:17). Becker (2006:21) använder en avvikelsemodell, som bygger på medicinska föreställningar om hälsa och sjukdom. Avvikelsemodellens största fråga kring utanförskap är, om det pågår någon process som minskar stabilitet och möjlighet för människor att kunna överleva i ett samhälle. Processen identifieras som symtom på social upplösning och avvikelse. Det finns två olika perspektiv på samhället, den ena stödjer stabiliteten i ett samhälle. Det andra perspektivet vill ta bort stabiliteten, som bidrar till att peka ut problemområden i ett samhälle som människor kanske inte är medvetna om.

Becker (2006:22) beskriver att en individ som avviker helt enkelt avstår från att följa gruppregler. När en social grupp hänvisar och tvingar sina medlemmar till regler, kan omgivningen tydligt se om en person har brutit mot dem. Utifrån de uppfattningarna betraktas den här individen som en avvikare. Det uppstår dock en viss kluvenhet vid beslutet av vilka regler som ska användas som måttstock för att mäta beteenden och bedöma avvikare efter. I ett samhälle finns det flera sociala grupper som har sina egna regler. Därför kan människor tillhöra flera grupper samtidigt och på så sätt skapa den meningsfulla omgivning de önskar. Becker (2006:22–23) menar att avvikelse skapas av samhället och genom de regler som finns i sociala grupperingar. När någon bryter mot reglerna uppfattas det som en avvikelse och individen hamnar då utanför. Sociala regler skapas som sagt av olika sociala grupper, tydliggör Becker (2006:26–27). Det moderna samhället är därför ingen enkel organisation, där alla medborgare är överens om de sociala reglerna. Reglerna är istället bestämda efter klassmässiga, etniska, yrkesbestämda eller kulturella linjer. Syftet med gruppens egna regler är att det ska bidra till en meningsfull tillvaro. När människor stöter på problem i sin omgivning, tillsammans med den historia och traditioner de bär med sig, ledare det till en mängd olika av regler. Om regler hos olika grupper motsäger varandra, kan oenighet uppstå om vilket beteende som är lämpligt i sociala situationer. Sociala regler som skapas och används för att stämpla en människa, behöver inte vara accepterat i ett samhälle. Reglerna syftar till att skapa konflikt och oenighet. Sociala regler blir då en del av samhällets politiska process (Becker: 2006:29).

3.2 Stigma

När man möter en främmande människa, är det vanligt att redan vid första ögonblicket kunna fastställa vissa egenskaper och den sociala identiteten hos individen. Därför utgår man från Det första intrycket bildar förväntningar, som leder till olika krav. Den karaktär en individ blir betraktad från, baseras på intrycket vid första mötet. Kategorisering bestämmer individens sociala identitet (Goffman, 2001:11–12). När en människa stämplas innebär det ett stigma, som betyder att en främmande människa betraktas som någon utstött och inte som en vanlig människa. Stigma har även en skamlig effekt, som kan uttryckas i en svaghet, inkompetens eller handikapp (Goffman, 2001:12). När en egenskap stigmatiserar en människa, kan det fungera som en bekräftelse på individens grupptillhörighet, för andra människor. Egenskapen behöver därför inte vara nedsättande eller uppskattad, för att en individ skall få en möjlighet att få uppleva ett meningsfullt sammanhang (Goffman, 2001:12–13). Den vanligaste typen av stigma är, ras nation och religion. Dessa stigma kan förmedlas från generation till generation och drabba familjemedlemmar. En individ som har egenskaper som får människor att vända sig bort från honom/henne, skulle egentligen accepteras i en social interaktion. Stigma kan bidra till att en omgivning utesluter en gemenskap med honom/henne (Goffman, 2001:14).

Goffman (2001:14–15) menar att den attityd som en normal människa har till en person med ett stigma och de åtgärder som används för att utesluta honom/henne är kända i ett samhälle. Omgivningens reaktioner är goda sociala insatser som syftar till att forma ett samhälle. En person som är förknippad med ett stigma ses inte som fullt mänsklig och blir offer för en rad åtgärder som diskriminerar honom/henne på olika sätt. De åtgärderna tar bort människors livsmöjligheter. En stigmatologi förklarar en människas underlägsenhet och beskriver vem den stigmatiserade personen representerar.

3.3 Grupptillhörighet

Goffman (2001:118) menar att den grupp av människor som består av individens riktiga grupp, är de som han av naturliga skäl tillhör. Individens riktiga grupp är därför de människor som antagligen får utsätta sig för liknande uppföringar som han, på grund av att de har samma stigma. Den riktiga gruppen nedvärderar inte individen. På så sätt skapar gruppen en meningsfull miljö för varandra. Därför är det viktigt att hålla sig till sin egen grupp för att betraktas som en lojal gruppmedlem. Goffman (2001:120) menar att den egna gruppen kan ge en uppträdandekod som professionella organisationerna arbetar för. Den stigmatiserade uppmanas att se sig själv utifrån samhällets synvinkel. Den egna gruppen uppmanar individen att se sig själv som en fullvärdig människa. Eftersom gruppen menar att den alienerade blev utesluten från den sociala gemenskapen, utan orsak. Genom att betrakta sig själv som en fullvärdig människa kan det bidra till att han/hon kan ingå i ett innanförskap.

Goffman (2001:129) menar att alla människor talar utifrån någon gruppsynpunkt. Det som är unikt med en stigmatiserad person, är att samhället talar om för den stigmatiserade att han/hon är medlem i en större grupp. Det innebär att han/hon är en normal människa egentligen, dock annorlunda i vissa avseenden.

4. Tidigare forskning

Jag har valt att presentera tidigare forskning som bidrar till en ökad förståelse om elevers upplevelser av utanförskap och vad som bidrar till en meningsfull skolmiljö för dem.

4.1 Uteslutning

I studien *Everybody's a nobody in School* (Cullingford m.fl. 2003:312–313) har 21 intervjuer utförts på med elever mellan 18 och 21 år. Mestadels av informanterna upplever antingen temporär eller permanent uteslutning i deras högstadieskola. Cullingford m.fl. (2003:314) lyfter mestadels upp två elever vid namn Kieran och Oliver i sin studie. Båda eleverna har en erfarenhet av att skolan är trogen till traditioner. De menar att lärare har ett större intresse av att försvara regelboken än att utbilda elever. Skolan uppfattas som en nyckel till en socialisationsprocess. Människor har ett stort förtroende till att skolan fostrar unga människor, som både medlemmar och självständiga representanter av ett samhälle. Eleverna menar att lärandet och klassrummet är som en kontrollerad miljö, istället för att vara en plats av upptäckter, kreativitet och själv- utveckling. Detta i sig skapar ingen meningsfull skolmiljö för eleverna. Positiva erfarenheter av skolan är förknippad med att elevers personlighet utvecklas. Medans negativa erfarenheter av skolan är relaterade till att vara bristen på respekt från lärarna (Cullingford m.fl. 2003, 314). Elever betraktar det som att skolor försöker påtvinga ett herravälde, en ledning med en samlad gemenskap, belyser Cullingford m.fl. (2003:315). Därför kan man förstå hur betydelsefullt lärarnas ansvarstagande är för att skapa en meningsfull skolmiljö. Cullingford m.fl. (2003:315) menar att lycka innebär både en möjlighet och förmåga att kunna välja en gemenskap. Ungdomar bör vara självständiga för att de i sin tur skall få möjligheten att uppleva ett välbefinnande och en anpassning till en social miljö.

Det gemensamma med elevers uppfattning är att elev- lärar relationen, är förknippad till en social makt (Cullingford m.fl. 2003:315). Klassrummet uppfattas inte vara format till att underlätta elev inläring eller en miljö för självutveckling. Lärare använder klassrummet istället till att kontrollera svåra elever med bestraffning, som inte har någon utbildnings värde. Den vanligaste negativa erfarenheten som elever har, är att skolmiljön upplevs som en stel och sträng miljö. Elever anser att det finns en tydlig skillnad med vad det står i regel boken och hur skolan är hanterad av skolpersonalen. Elever tycker att vissa regler i skolan är orättvisa och onödiga förtydligar Cullingford m.fl. (2003:316). Det finns en motvilja i skolan bland elever till att följa skolregler, eftersom reglerna uppfattas som ett hot mot jaget. De intervjuade eleverna är sökande efter en identitet och mening i deras liv (Cullingford m.fl. 2003:317). Eleverna i studien upplever en stark lust att bevisa att de är ”någon”. Mycket av elevernas erfarenhet i skolan, får dem att känna sig som någon anonym och undervärderad medlem bland andra elever. Den här uppfattningen är skadlig inom den kapitalistiska kulturen i allmänhet och framförallt bland maskulina ideologier. Elever väljer skolk som är en blandning av ”push-pull” faktorer. Därför uppstår ett missnöje i skolan som driver iväg eleverna till en ökad attraktion av pengar. De pengar som elever erhåller sker oftast genom rån. Skolkande från skolan leder således ungdomar till kriminella aktiviteter. Ungdomar spenderar sina pengar mestadels på bl.a. droger. Inköpen och konsumtionsvarorna kan öka, eller förbättra ungdomars personlighet menar Cullingford m.fl. (2003:318). Många ungdomar engagerar sig först i kriminella beteenden medans de skolkar från skolan belyser Cullingford m.fl. (2003:318–319). Det är inte självklart att lyckat deltagande i skolan, innebär en bättre trivsel bland icke- exkluderade elever. Skolan har en viktig roll i det moderna samhället.

Skolan bör uppfostra en individuell utveckling, för att bevara en känsla av medborgarskap och gemenskap och i sin tur förbereda elever för arbetet i världen. Av den orsaken är det viktigt att förstå utvecklingen hos eleverna, både för elever som trivs i skolmiljön och de som står utanför. Utifrån större kunskap som är baserad på elevers erfarenhet kan en trivsamt skolmiljö skapas. Det i sin tur håller ungdomar motiverade till att stanna i skolan, i istället för att avstå från utbildningsprocessen. Elev- personal kommunikation bör förbättras och mer aktiviteter där ungdomar kan ägna sig åt lärandet är nödvändigt. Eftersom elever kan uppfatta en större grad av självständighet som kan bidra till att lösa problematiken med utanförskap.

4.2 Isolation

Syfte med studien *Isolation and the stress of being bullied* menar Delville m.fl. (2004:344) är att undersöka konsekvenserna med att bli mobbad senare i tonårstiden. Studien ska även jämföra offer med dem som endast var mobbade innan gymnasiet och undersöka konsekvenserna av bestående mobbning. Slutligen ska studien undersöka konsekvenserna av att bli mobbad poängterar Delville m.fl.(2004:345).

Barn och ungdomar som blir offer för mobbning blir stressfyllda menar Delville m.fl.(2004: 352-353). Forskningen tyder på att effekten av att bli mobbad, förstärker att visa sig åren senare. Den långsiktiga påverkan av stress, är inte det samma för alla ungdomar. Det beror istället på hur stor omfattning människor känner sig isolerade. Ungdomar som ofta blir mobbade i gymnasiet, men som inte upplevt ett bristande socialt stöd, visar en mindre stress symptom i högskolan. Hur mycket en elev blir mobbad i gymnasiet, är förknippad med stress symptom i högskolan. Sambandet gör det lättare att begripa och upptäcka isolering i skolan. Tidigare forskning som lyft upp social isolation, har undersökt fördelarna med att ha ett socialt stöd i samband med mobbning. Forskningsresultaten går ett steg längre genom att undersöka om det finns ett samband mellan tidigare mobbning och den aktuella stress symptomen. Män och kvinnor visar båda ha högre stress symptom, när de är mobbade och känner sig isolerade. Delville m.fl.(2004:353–354) tydliggör att en av de mest intressanta frågor som lyfts fram i forskningen, är skillnaden i observerad isolation, där tre möjligheter har upptäckts. Den första observerade isolationen, visar skillnader i ett riktigt tillgängligt stöd. Individer med ett större stödnätverk, kan vara mindre påverkade av mobbning, t.ex. när en grupp av vänner är måltavla för en eller en grupp mobbare. Den andra observerade isolationen, visar kvaliteten och kvantiteten av mobbning som offer upplever. Det kan vara när vissa typer av mobbning, leder till isolation och stor sannolikhet till att påverka hälsan. Den tredje observerade isolationen visar individuella skillnader med liknande social isolation. Nämligen då individer kan vara mindre benägna att känna sig ensamma, eller upplever det lättare att söka efter tröst från andra. Forskningsresultatet ökar möjligheterna till ett nytt tillvägagångssätt, för att minska konsekvenserna med mobbning förklarar Delville m.fl.(2004:354–355). Skolor borde fundera på att skapa ett socialt stöd, ett nätverk för mobbade barn och ungdomar. Eftersom åtgärdsprogram mot utanförskap har visat sig vara mycket effektiva. Andra framgångsrika ingripanden åtgärder har arbetat genom att förändra skolmiljön och strävan att få alla elever att känna sig mindre isolerade. Om man följer ett program av det här slaget undviks situationer då mobbning redan förekommer.

4.3 Integration

Studien *What will you think of me?* (Zirkel, 2004:62) är granskad i två typer av analyser. Den första analysen undersöker om färgade elever är mer socialt isolerade än vita jämnåriga elever. Den andra analysen undersöker relationen mellan social isolering och elevers mål samt identifiering. Forskningen liknar tidigare studier som upplever att det är större social isolation bland färgade elever i ras blandade skolor menar Zirkel (2004:66). Färgade elever visar sig ha mindre vänner, än vad de vita eleverna har. De färgade eleverna upplever möjligheterna till att bli populär vara begränsad som även deras lärare håller med om. Lärare ser en färgad elev som svårhanterlig, enstöring eller opopulär. Social isolering har därför en större innebörd för färgade elever, än vad det gör för vita elever. Bland vita elever finns ett mönster där antalet vänner i skolan talar om elevers värdering och investering i den sociala omgivningen. Ju mer vänner en vit elev har i sitt sociala nätverk, ju mer ges eleven en identitet av att få vänner och att komma överens med andra. Elevers identitet har en stor betydelse med det sociala mål som han/hon skapat.

Zirkel (2004:70) poängterar att en insats med rasintegration i en skola, kan påverka elever. När en elev tar bussen till ett annat bostadsområde för att ta sig till skolan, splittrar skolan elevers vänskaps mönster. Eleverna får mindre vänner i skolan och har mer vänner i sitt grannskap. En allmän politisk spänning inledde en integrationssatsning på skolor som skulle förklara ras- stigma, som färgade studenter upplevde. Satsningen kan ha lett till att färgade studenter känner sig mer isolerade och hotade i skolan, än vad de skulle ha gjort i vanliga fall. Situationen som eleverna upplever kan förbättras, om skol- integrationen ger tid åt skolan för att ge elever utrymme att anpassa sig till en ny miljö. En elev är integrerad i ett socialt nätverk av jämnåringar när de har samma etniska bakgrund, menar Zirkel (2004:70–71). Att tillhöra en grupp som har samma etnicitet, hjälper att utveckla elevers känsla av en etnisk identitet. Den etniska identiteten bidrar till en självkänsla och ett självförtroende som förbättrar elevers skolprestationer. Det gör det möjligt för vissa elever att se sig själva som en del av en större kamp, för ras rättvisa och kan i sin tur fokusera på akademiskt arbete och professionella mål.

Zirkel (2004:71) beskriver i sin forskning att det finns ett antal elever har vänner som kommer från områden med olika sociala grupper. Det är ett starkt tecken på hur förenade ungdomar är i skolan. Elevers samhörighet till sin skola, har en koppling till ett positivt resultat i ungdomars utveckling. Styrkan med Zirkels forskning är att den belyser vikten av en stark social kontakt i skolan, för en mer hälsosam utveckling för ungdomar. Genom att uppleva samhörighet till skolan, kan elever känna en möjlighet och mening i sina liv. Det kan motivera elever till att utveckla resultatnriktade mål och planer, från att avstå från aktiviteter som hindrar ungdomarna till att uppnå uppsatta mål.

4.4 Dokumenterat utanförskap

I studien *Dokumenterat utanförskap* (Ingestad, 2006:13–15) skildras bl.a. elevers upplevelser av utanförskap och skolsvårigheter och hur det kan leda till ett samhällsmönster. Det börjar med att elever blir ett mål för olika åtgärder, på grund av deras svårigheter att uppnå målen i behörighetsämnen menar Ingestad (2006:120). Det som sker är direkta stödåtgärder och förändringar av skolarbetet, för att förbättra resultaten i kärnämnen. På så sätt sker undervisning allt mer i indelade grupper efter prestationsnivåer, som leder till begränsat socialt kontaktnät. När grupperingar skapas innebär det en stark identifiering bland elever. Eleverna är medvetna om vilka grupper som är ”sämre” och ”bättre”. Det blir därför en tydlig

etikett både för eleverna själva och för omgivningen, menar Ingestad. Att hålla isär effekter av stödåtgärder från effekterna av särbehandling, anses svårt att lyckas med för skolor förklarar Ingestad (2006:121). Elever som hamnar under målgränsen, får en roll som ”den som misslyckas”. Skolans åtgärdsprogram fungerar som en process, där förväntningar och svar på dessa förväntningar bildar en positiv eller negativ spiral. När skolan skapar stödverksamheter för elever, bidrar det till att marginalisera elever som specialundervisningselever i ett tidigt skede. När elever får negativa förväntningar (både från sig själv eller sin omgivning), uppstår ett mönster av upprepade misslyckanden som leder till att elever fryses ut från ordinarie undervisning. Den process kallas för socialiseringsperspektiv, dvs. en avvikarkarriär där avvikarrollen blir bekräftad för både individen och omgivningen. Delaktigheten i stödåtgärderna kan även erbjuda positiva erfarenheter i form av trygghet, mindre krav och en tillhörighet. Stigmatisering innebär en förändrad roll i systemet, som i sig innebär negativa eller mindre förväntningar. Elever som gått på individuella program i gymnasiet upplever att en låg kravnivå kan påverka motivationen och självkänslan på ett negativt sätt. På längre sikt minskar elevernas möjlighet till att uppleva sammanhang, delaktighet och meningsfullhet. Ingestad (2006:121) menar att elever som blir definierade som en person med svårigheter och i behov av stöd under skoltiden, kan uppleva det sociala som ett hot mot självbilden.

När elever upplever att omgivningens förväntningar inte stämmer med den bild de har av sig själv, uppstår en osäkerhet. Det gör att eleven söker sig till en balans som är att ändra sitt agerande, enligt omgivningens förväntningar som ibland är negativa. Osäkerheten och rädslan hos en elev för att framstå som annorlunda eller utanför bland ungdomar, stärks då omgivningen eller föräldrarna börjar oroa sig eller blir besvikna. Att inte uppnå målen i skolan bidrar till ett utanförskap och en bristande tillhörighet hos elever. Det har skapat ett värderingsmönster som innebär att en elev blir accepterad när han/hon betraktas som duktig och uppfyller vuxenvärldens förväntningar på prestationer. Undervisning bör därför tillåta misslyckande hos elever. En stämpling får en elev att förlora intresset för skolmiljön. Elever som anstränger sig för att uppnå uppsatta mål, men som trots ansträngningen inte når de uppsatta målen, upplever behörighetskraven som negativ. Elever blir därför svikna utifrån skolans agerande. Skolan upplevs inte stämma överens med skolreglerna, där alla ska ha rätt till kunskap och stödåtgärder (Ingestad; 2006:121–123).

Vuxna på en skola har en betydelsefull roll att ta över föräldrafunktionen och vara ledare i det sociala samspelet mellan elever. Skolpersonalen har en stor betydelse för elevers individuella utveckling som inkluderar samhörighet och tillhörighet i det sociala sammanhanget tillsammans med jämnåriga ungdomar. Därför påverkar omgivningen hur människor värderas (Ingestad; 2006:124–125).

4.5 Alienation

Syftet med forskningen ”*Theoretical structure of adolescent alienation: a multigroup confirmatory factor analysis*” är att förklara uppkomsten av alienation, med ungdomar som studieobjekt. Alienation är en allmän konstruktion som både framträder och skapas genom fem faktorer. De fem faktorerna består av själv- separation, maktlöshet, social isolering, normlöshet och meningslöshet. Forskningen förklarar att den gemensamma avvikelserna mellan dessa faktorer varierar. Därför används bara ett generellt begrepp för att beskriva dessa fenomen. Eftersom det kan hindra förståelsen av egenskapen och utveckling av alienation under en livstid (från barn till vuxen). Forskningen visar att själv- separation och maktlöshet definierar alienation bäst hos både killar och tjejer (Claes m.fl;2003:646,648).

En alienerad person beskrivs ha en passiv personlighet. Den alienerade kan även känna sig värdelös då han/hon inte har någon kontroll över den yttre världen. Alienation är känd som en negativ själv- uppfattning, maktlöshet och en känsla av meningslöshet i förhållande till dagliga aktiviteter. Claes m.fl. (2003:648) menar att själv- separation och maktlöshet är förknippad med självmordsrisk. Detta konstaterades efter granskning av de tre andra faktorerna som är social isolering, normlöshet och meningslöshet. Normlöshet och meningslöshet är relaterade till alienation, men inte riktigt besläktade. När själv- separation och maktlöshet är synligt besläktad med alienation och anomi, kan det tydliggöra sig själv genom meningslöshet och normlöshet.

Genom att fokusera på ungdomar under en viss utvecklingsperiod, är det lättare att se sambandet mellan meningslöshet och normlöshet som en positiv attityd mot avvikande beteende anser Claes m.fl.(2003: 648-649). Ungdomar strävar efter att uppfylla viktiga kulturella mål, som att lyckas med skolan, välja ett yrke, utveckla djupa relationer och att kunna definiera sig själv. För att uppnå målen måste ungdomar lita på olika sociala institutioner i samhället, som t.ex. skolan som är en grundläggande källa för stöd. Meningslöshet kan därför ses som en individuell uppfattning av misslyckande utifrån en social institution. Ungdomar med inlärningssvårigheter eller störande beteendeproblem, kan tycka att resurser i skolan är otillräckliga för att kunna bemöta deras behov. Detta leder till att eleverna använder sig av rebelliska åtgärder för att uppnå deras utvecklingsmål istället. Den nya attityden som elever får, kan bidra till alienation. Medans sociala system och institutioner anses betydelsefulla, spelar skolan samtidigt en viktig roll i att förhindra elevers alienation. Skolan kan fungera som en miljö där ungdomar får möjlighet till att lära sig, hur man blir medlem i ett samhälle. På så sätt kan en elev lära sig hur en människa bör bete sig mot andra och förklara elevernas ansvar mot samhället.

5. Metod

5.1 Kvalitativ metod

Jag har valt att använda mig av en kvalitativ forskningsmetod med en fenomenologisk ansats. En kvalitativ metod bidrar till att ge en ökad förståelse av samhället och hur människor, grupper samt institutioner både agerare och påverka varandra. Metoden stämmer överens med den problematik jag vill lyfta upp som bl.a. är att belysa hur skolpersonal vid några utvalda högstadieskolor uppfattar utanförskap. Styrkan med den kvalitativa metoden är att den har en tendens av att skildra helhetsbilden av ett problemområde. Styrkan kan därför bidra till att öka förståelsen för den sociala process som min forskning ska bidra med och samtidigt vara en stor hjälp för mig då jag bl.a. vill öka förståelsen om utanförskapet (Holme m.fl.; 1997:76,79).

5.2 Fenomenologi

Utifrån mitt övergripiga metodval har jag inspirerats av det fenomenologiska synsättet i min undersökning. Det fenomenologiska redskapet är en vetenskaplig metod. Metoden har sina rötter i den tyska filosofin och utgår från att ”gå till sakerna själv” dvs. studieobjektet. För att kunna förstå fenomenologin bör man förstå Edmund Husserls sätt att tänka, eftersom han ansågs vara guiden till den fenomenologiska läran. (Bjurwill.1995:5) Husserl betraktas som motsägelsefull och oklar med att ställa krav på både objektivitet och saklighet i sin teori förtydligar Bjurwill (1995:13). Det som blir svårt att tolka är när subjektet blir ett objekt, i syfte att nå objektivitet och saklighet. Jag som forskare kan därför få det svårt att tolka teorin, som kan leda till att jag väljer en annan teori att tillämpa i min forskning. Bjurwill (1995:45–46) belyser en annan nackdel med fenomenologi som uppstår när tanken skall bearbetas och skapas till ord. Eftersom det finns ett avstånd mellan tankar och ord, kan överförandet till ett resultat vara svårt att tolka och förstå. Dessa två problemområden vad gäller subjektet och språket menar Bjurwill (1995:46) kan hindra mig som forskare att nå det mål som jag är ute efter. Detta leder istället till att jag förstår ett resultat och ser möjligheterna för ett fenomen att visa sig.

Utifrån ett fenomenologiskt synsätt kan man betrakta ett fenomen utifrån ett par glasögon tydliggör Bjurwill (1995:49). Med hjälp av glasögonen ser man verkligheten som den är utan att ifrågasätta den. Glasögonen hjälper även mig som forskare att se det medvetna och det intuitiva skådandet av olika fenomen. Glasögonen ger mig som forskare visioner och värderingar om vetenskapen och vardagen. En fenomenologisk studie beskriver meningen med de upplevda erfarenheterna belyser Creswell (1998:51–52). Fenomenologer granskar strukturerna av mänskliga erfarenheter. Jag som forskare letar efter det väsentliga i min studie, strukturer eller kärnan bakom skolpersonalens erfarenheter av bl.a. frågan om utanförskap och grupptillhörighet i skolan. Här lägger jag all förförståelse bakom mig även tidiga erfarenheter och lutar istället på min intuition, fantasi och universella strukturer för att erhålla en tydlig bild av skolpersonalens tankar. Denna frihet hjälper mig som forskare att fokusera på mina respondenters berättelser. Fenomenologin utgår inte från egna erfarenheter när man arbetar med observationer menar Bjurwill (1995:87). Metoden bidrar till att skildra skolpersonalens tankar och upplevelser. I analysen skapas sedan deras beskrivning utifrån språket. Inom fenomenologin ska det inte finnas klara modeller som man följer och blir styrd av.

5.3 Datainsamling

Metoden som har använts för att erhålla en så användbar data insamling som möjligt för min studie, är utifrån intervjuer. Genom intervjuer försöker jag få en helhetsbild om hur utanförskap upplevs i skolan utifrån skolpersonalens perspektiv. Jag anser att metoden hjälper mig som forskare att få ett bra empiriskt material med en innehållsrik data insamling. Metoden hjälper mig till en möjlighet att mera djupgående få ta del av skolpersonalens upplevelser av utanförskap i de högstadieskolor de är verksamma i. Eftersom metoderna för att skapa och utveckla samtal med människor om specifika ämnen och samhällsforskarnas tolkningar av de data som framkommer genom dessa samtal, bildar grunden för intervjuer. Intervjuer ger en bra insyn i människors upplevelser, erfarenheter, åsikter, drömmar, attityder och känslor. Därför måste jag som intervjuar smälta in i den miljö jag ska studera. (May.2001:148)

För att kunna utföra en lyckad intervju, anser May (2001:156) att det bör finnas en tillgänglighet, som innebär att respondenten har tillgång till informationen som intervjuaren söker, därför måste jag som forskare utföra en bedömning, om det finns någon möjlighet att genomföra en intervju. Som forskare bör jag bidra till att mina respondenter har en förståelse av vad som krävs av dem under intervju tillfället, så att jag som forskare kan få den information jag vill åt. När en respondent inte har klarhet i hans/hennes roll under intervjutillfället kan det leda till en känsla av obehag hos respondenten, vilket kan påverka dataanalysen. För att motverka en sådan situation blir mitt mål att redan vid första kontakten med respondenterna att tala om mina förväntningar jag har som forskare och syftet med intervjun. Detta för att skapa ett förtroende hos respondenterna och samtidigt försäkra mig om en trovärdig och innehållsrik datainsamling. Utifrån ett fenomenologiskt synsätt är det viktigt att respondenterna har upplevt fenomenet, och kan uttala sig om den medvetna erfarenheten (Creswell.1998:111).

5.4 Fokuserade intervjuer

Jag har valt att använda mig av en fokuserad intervju för att skapa den data jag letar efter till min undersökning och ansåg därför att denna metod var den som skulle kunna besvara mina frågeställningar på ett utförligt sätt. Jag har valt fokuserad intervju för att skapa en frihet åt respondenten att tala fritt om utanförskap. Det som kännetecknar den fokuserade intervjun är flexibilitet och strävan att visa betydelser. (May,2001:156-157).

Att skapa en tillit är väldigt viktigt med fokuserande intervjuer och metoden är till för att skapa en förståelse av respondentens perspektiv tydliggör May (2001:159). Om jag som forskare vill komma bakom ”fasaden” och erhålla en kunskap, måste man skapa ett tillitsfullt förhållande till respondenten. Den fokuserade intervjun handlar om att bygga upp ett förtroende och skapa samarbetsvilja. Inom denna metod används inte enbart av beskrivande frågor utan även det som kallas för strukturella frågor. Dessa frågor hjälper mig på ett mer djupgående sätt att utforska respondenterna och dess erfarenheter. Samtidigt kan dessa frågor användas för att granska vissa uppfattningar som en forskare har menar May (2001:160). Därmed måste det finnas en medvetenhet om att vissa frågor kan vara känsliga och därför är det viktigt hur man formulerar dem. Mina respondenter fick helt fritt välja tid och plats för mötet där intervjun skulle träda i kraft, i syfte av att skapa ett förtroende för mig som forskare samt upprätthålla en så avslappnade miljö som möjligt för mina respondenter.

5.5 Urval

Jag har valt att använda mig av ett strategiskt urval i min undersökning. Det innebär att jag valde ut respondenter som ska ingå i undersökningen utifrån kända egenskaper, som i mitt fall blir lärare och samordnare. Eftersom mitt övergripande syfte är att lyfta upp utanförskapet utifrån skolpersonalens perspektiv, passade tillvägagångssättet väldigt bra. Jag valde lärare och samordnare som respondenter för att jag ansåg dem ha den närmaste kontakten med eleverna. Därför tror jag dessa respondenter kan hjälpa mig, att lyfta upp och förstå det sociala problemet utanförskap i högstadiet (May, 2001:121). Jag valde att intervjua två lärare och en samordnare från en högstadieskola i Västmanland. Med hjälp av rektorn på skolan valdes respondenter ut. Vidare intervjuades ytterligare en samordnare och en annan lärare från en helt annan högstadieskola, men fortfarande i samma stad som den tidigare skolan. Valet av denna högstadieskola grundar sig på de geografiska och sociala faktorerna som förknippas med skolan. Varför mitt val grundar sig på detta, berodde på att jag ville inhämta en så stor spridning som möjligt i mitt empiriska material. Samtidigt ville jag undersöka om den geografiska och sociala faktorn hade någon betydelse, nämligen om det skulle skilja sig på synen av utanförskap i dessa två högstadieskolor.

Den första skolan jag besökte kommer jag kalla för Älvskolan, där intervjuade jag Maria som är elevsamordnare på skolan, och Helena som är No lärare. Jag intervjuade även Greger som är Idrottslärare på Älvskolan. Den andra Skolan jag besökte kallar jag för Hammarbacksskolan och där intervjuade jag en Svensk lärare vid namn Berit och en elevsamordnare som heter Martin (namnen på respondenterna är dock påhittade).

5.6 Genomförande och analys

Under våren 2008 genomfördes fem intervjuer med både lärare och elevsamordnare från två skilda högstadieskolor. Intervjuerna ägde rum på de högstadieskolor som dessa respondenter själva arbetade i. Var i skolan vi befann oss i under alla dessa intervjuer fick mina respondenter helt välja själva, detta resulterade i att vi kunde antingen sitta i ett arbetsrum eller konferensrum. Båda rektorerna från vardera skola meddelade mig endast om datum för då intervjutillfällena kunde äga rum med mina respondenter.

Innan jag påbörjade intervjuerna, inledde jag med att presentera min studie och dess syfte, för att respondenten skulle få sig en klarare bild över vad jag kunde förvänta mig av dem och samtidigt klargöra för både mig som forskare samt respondenten om problemområdet var begripligt. Jag poängterade även de etiska aspekterna som jag kommer förtydliga framöver i min undersökning. Medans jag försökte skapa ett förtroende för respondenten, frågade jag även om jag kunde använda mig av en videokamera under intervjun. Denna videokamera använde jag i ljudupptagningssyfte, därför hade jag linsskyddet på och riktade samtidigt videokameran åt en annan riktning än var respondenten satt. Under intervjun använde jag därför videokameran och förde samtidigt anteckningar. Det positiva med att ha ett hjälpmedel som videokameran var att jag som forskare kunde lägga all min koncentration på respondenten och inte bli distraherad över att anteckna. Intervjuerna i sig tog ca 40-60 minuter vardera. May (1997:122) menar däremot att det finns både nackdelar och fördelar med en bandinspelad intervju. När det gäller interaktionsnivån är det många människor som blir osäkra av en bandspelare, och som inte vill att deras samtal ska spelas in. Jag upplevde däremot att mina respondenter inte hade någon som helst svårighet med inspelningen av intervjun. En fördel med bandinspelningar är ändå att de kan vara ett bra underlag för tolkning. På så sätt kan jag som intervjuar koncentrera mig på samtalet och iaktta respondentens kroppsspråk under

intervju tillfället. Därför bör inga anteckningar föras under intervjun av mig som forskare. Eftersom det är en distraherande faktor för respondenter. En annan fördel med bandinspelningar kan vara att när samtalet är igång, glömmer många bort bandspelaren. Dessutom kan det vara lättare att vid utskriften klassificera olika intervjuavsnitt utifrån de teoretiska kategorier som är av intresse, något som även gör det möjligt att jämföra analyser. Slutligen kan bandinspelningar vara ett stöd till att egna ord inte skall ersättas med respondentens. Efter intervjuförandet inleddes en process med transkribering som innebär att överföra tal till skrift enligt nationalencyklopedin (2009). Därför började jag med att lyssna noggrant på ljudupptagningen och skrev ner det som blivit sagt ordagrant och detta var en process som krävde ytterst stor koncentration och tålamod för att inte gå miste om något betydelsefullt. Syftet är som Creswell (1998:15,19) menar att komma åt det subjektiva i skolpersonalens berättelser och utforska utanförskap och dess kärna med hjälp av intervjun. För att i slutskede komma åt essensen i fenomenet. När jag väl var klar med hela transkriberingsprocessen inleddes en annan process, nämligen arbetet med att analysera. Jag började med att sammanställa datainsamlingen genom att analysera intervjun som helhet för att kunna få en övergripande struktur över intervjun och detta gjorde jag direkt efter intervju tillfället då informationen var klar o färsk för mig som mottagare och observant. Min önskan var att framföra informationen som en fördjupad förståelse och samtidigt ge en representativ och korrekt bild av datainsamlingen. Intervju svaren analyserades och kategoriserades induktivt utifrån de erhållna berättelserna och de upplevelser mina respondenter hade. Det som jag sedan valde att framställa i undersökningens resultat avsnitt var den data insamlingen som bäst svara på mina frågeställningar. Avslutningsvis presenterar jag själva budskapet o kärnan dvs. essensen av min studie, precis som jag upplevde den.

5.7 Etik

Under genomförandet av min forskning kommer jag ta hänsyn till de forskningsetiska principerna. Dessa principer har till syfte att ge normer till förhållandet mellan en forskare och respondent, för om det skulle uppstå en konflikt, kan en bra bedömning ske mellan forskningskravet och individskyddskravet. Principerna syftade till att vägleda en forskare vid planering av ett projekt. Grundreglerna för den etiska aspekten är Informationskravet, Samtyckeskravet, Konfidentialitetskravet och Nyttjandekravet (Vetenskapsrådet, 2002). Utifrån informationskravet kommer jag att informera respondenten om syftet med min undersökning. Jag kommer även här tala om att respondentens deltagande är frivillig och att det finns en rättighet att få avbryta sin medverkan. Informationen skall omfatta alla delar i undersökningen som kan påverka lärarens vilja att delta. Jag kommer även tala om under ett tidigt skede för respondenten att han/hon har rätt att själva bestämma över sin egen medverkan i undersökningen, på detta sätt tar jag hänsyn till Samtyckeskravet. Konfidentialitetskravet kommer jag följa när jag ger respondenterna anonymitet och samtidigt förvara deras personuppgifter i ett hemligt förvar så att obehöriga inte kan ta del av dessa uppgifter. Däremot kommer jag även att använda mig av fingerande namn på de båda skolorna jag befann mig på och även på respondenterna i syfte att skydda dessas identitet. På så sätt presenteras endast länet jag befann mig i. Slutligen kommer nyttjandekravet att följas, utifrån de uppgifter som samlas in om de enskilda personerna, är syftet enbart för forskningsändamål (Vetenskapsrådet, 2002).

5.8 Validitet och reliabilitet

Validitet definieras utifrån att det bör finnas en överensstämmelse mellan en teoretisk definition och operationell indikator belyser Esaiasson m.fl.(2003:61). I en undersökning bör det inte finnas systematiska fel och det viktigaste är naturligtvis att vi som forskare undersöker det vi påstår undersöka.

Det som kan vara av stort intresse menar Sohlberg (2002:104–105) är att lyfta upp vikten av förhållandet mellan det som mäts och det teoretiska begreppet. När en forskare studerar ett fenomen kan fenomenet definieras väldigt begränsat som kan skilja sig från vardagsbetydelsen. Följderna kan leda till betydelseglidningar när ett resultat skall presenteras. På så sätt presenteras slutsatser och generaliseringar presenteras, där det inte finns någon forskningsmässig grund för. För att uppnå validitet i min undersökning använder jag mig av en kontinuerlig kritisk prövning och är noggrann vid bearbetning av det insamlade materialet. Jag kommer genomföra min undersökning på följande vis eftersom validiteten är beroende av vad vi mäter och bör därför vara avklarat i frågeställningen precis som Holme m.fl. (1997:163) uttrycker sig.

Enligt den fenomenologiska ansatsen bör man ”fastställ sanningen i saken” för att uppnå validitet menar Creswell (1998:208). En forskare bör därför reflektera över det upplevda för sig själv, och sen vända detta till respondenten och skapa en ”intersubjektiv validitet”, som innebär att undersökningen utgår ifrån denna förståelse med andra människor. Creswell (1998, 207) nämner även att validitet syftar på en uppfattning där en idé är väl grundad. Däremot anser Depoy m.fl. (1999:247) att reliabilitet talar om till vilken grad man kan tro på resultatet som har inhämtats med ett mätinstrument. Eller med andra ord om man kan få samma resultat med samma undersökning.

Reliabilitet talar om hur tillförlitlig ett mätinstrument egentligen visar sig vara, när en egenskap skall mätas belyser Depoy m.fl. (1999:247). Att mätinstrumentets förmåga till att lyckas ger samma resultat vid testtillfällen som återupprepas och där testet inträffar under samma förhållande. Därför är det viktigt att det finns en reliabilitet i en undersökning för att kunna försäkra om att det som blivit mätt i undersökningen representerar verkligheten och skall därför inte beror på själva mätningen.

6. Resultat

Jag har valt att presentera resultatet utifrån fem teman som har framkommit ur intervjumaterialet. De fem teman består utav utanförskap, de drabbade av utanförskap, upptäckten, strategier och grupptillhörighet.

6.1 Utanförskap

Utanförskap betraktas som en politisk fråga bland flertalet av respondenterna. Eftersom samhället inte tar vara på de invandrade människornas kompetens som dessa har med sig. På så sätt anser respondenterna att samhället har ett val, att antingen släppa in invandrare i det svenska samhället eller att hålla dem utanför. Samhället har därför valt att hålla invandrarna utanför.

Jag tror att Sverige har haft svårt att ta vara på, säg dom människor som har kommit till Sverige, som har invandrat till Sverige, dom har svårt att ta vara på den expertis och den kompetens som de människorna har fört med sig till vårt land. E jag vet inte varför Sverige ser sig själva som så unika och att deras utbildningssystem etc. står högre än övriga Europa och världen. [...] det är väl där jag tänker att det är politiskt, [...] det ligger i, om man vill släppa in människor i det svenska samhället eller om man vill hålla dem utanför. Jag tror att Sverige har valt o hålla många utanför, på en politiskt liksom nivå. (Maria)

I intervjuerna framkommer att utanförskap bottnar i att en individ inte blir respekterad för vad individen är och därmed inte lever upp till omgivningens normer.

Kanske i grund o botten för att man inte [...] blir respekterad för den man är, skulle ja väl tro är en viktig faktor, eller att man inte lever upp till andras normer o på olika sätt då. (Martin)

En annan orsak till utanförskapet kan grunda sig på att omgivningen helt plötsligt bestämmer sig för att ”*vara jävliga mot någon*”, enligt respondenterna. Denna form av mobbing skapar då ett utanförskap. Därför att det är just konflikter som skapar det vanligaste utanförskapet, enligt respondenterna.

Sen kan det bero på att folk bara bestämmer sig för att vara jävliga mot någon, då är det en form av mobbing och då blir det ju ett utanförskap [...]. Där måste ju vuxna sätta stopp för. (Martin)

Utanförskap kan framstå genom att elever med en invandrarbakgrund upplever hemsituationen olik sina svenska skolkamraters. Det uppstår en frustration bland eleverna, när föräldrar med ett yrke av hög status i hemlandet anländer till Sverige och inte får något arbete alls. Föräldrarna får en annan roll i samhället. Barnen kan känna en skam för att ta med sina föräldrar till skolan, eftersom de framstår som annorlunda och skiljer sig från mängden. Det påverkar elevernas skolgång, anser respondenterna.

Jag tror också att man kan se det på ungdomar som har föräldrar som kanske kommer från ett land där deras pappa har haft ett väldigt bra jobb. Mamman har kanske varit hemma, man kommer till Sverige, pappan får inget jobb alls. Mamman kanske efter ett tag har lättare att skaffa sig ett

jobb[...]då tror jag att våra ungdomar här,[...] deras hemsituation är så väldigt annorlunda från svenska ungdomar och jag tror att man kan känna ett utanförskap. (Maria)

Respondenterna anser att utanförskap uppstår när en individ framstår som något annorlunda eller besitter ett avvikande beteende. En olikhet hos en individ kan skapas av en omgivning utifrån egenskaper den avvikande har. Detta i sin tur kan bidra till att den avvikande tar med sig upplevelsen samt bekräftelsen av en sådan situation och tar med sig det livet ut.

Ja, kan ju vara att man är annorlunda o att man betar sig annorlunda. Men sen också beror det ju på dem kanske som gör att dem här blir utanför, hur dem är och så. Och [...] det kan ju vara någon liten grej som dem tar fasta på och sen så hänger med [...]genom livet. (Helena)

Vidare menar respondenterna att utanförskap kan uppstå i en persons föreställningar om sig själv, om hon/han anser sig som avvikande. Detta kan skapa en rädsla hos personen att interagera med omgivningen, eftersom personens olikheter kan framstå tydligare då. Det skapar i sin tur ett flyktbeteende som går ut på att slippa all kontakt för att undgå känslan att inte vara välkommen. Det är också ett sätt att undvika en bekräftelse på personens avvikelse (eller få sin avvikelse synliggjord).

Man tycker själv kanske man är annorlunda och då är man lite rädd att visa upp sig eller ja, att vara, vara på ett visst sätt. [...]man tycker att man inte klarar av det, och då, då försöker man komma undan[...]den här kontakten för att slippa höra eller att dom andra visar att man är inte välkommen. (Greger)

Vidare poängterar respondenterna att orsaken till ett utanförskap kan grunda sig på olika orsaker. Ett utanförskap kan som tidigare nämnts uppstå i att en individ känner sig annorlunda, och genom att den har andra värderingar. Utanförskap kan även uppstå i samband med att en individ flyttar till en plats som den inte kan identifiera sig med. Utanförskap av denna typ kan upplevas av svenskfödda som av utlandsfödda individer, menar respondenterna.

Det är att man känner [...] sig lite annorlunda man har lite andra värderingar eller andra åsikter, [...] inte har samma bakgrund. Man kanske har flyttat till en plats och känner att man har inte samma historia som dem andra. Och där ibland kan det ju vara så att de är människor som kommer från andra länder kan känna utanförskap då. Men jag tror även såna som är födda i Sverige kan känna utanförskap, det tror jag. (Berit)

En känsla av utanförskap kan även uppstå i olika omfattningar framkom det av intervjuerna. Utanförskapet kan uppstå i olika situationer i en människas liv. Dessa positioner kan utspela sig i en skolcafeteria för elever. En upplevelse av ett utanförskap uppstår när eleven befinner sig i en diskussion som den saknar både intresse och kunskap om. Utifrån detta anser informanterna att utanförskap möjligtvis inte behöver vara en dålig erfarenhet.

Utanförskap kan man själv känna ibland i vissa situationer [...]du kan ju känna utanförskap jag menar i mindre grad eller i en större grad [...]. Du kan ju känna utanförskap om du sitter i ett personalrum eller i skolcafeterian som elev. Jag menar om någon börjar prata om någonting speciellt som du har dålig kunskap om eller är inte intresserad. Då är det ju ett visst utanförskap.

Jag menar det behöver inte vara ett utanförskap som betyder något dåligt, men jag menar du kan känna sånt. (Martin)

Liknande intressen och värderingar är de grunder som gäller när ungdomar väljer sitt umgänge. Dessa faktorer anser informanterna bero på att ungdomarna inte har lika stora referenser som de vuxna har, utan ungdomarnas omogenhet gör att de söker sig till liksinnade. Därför anser informanterna vidare att vuxna är betydligt bättre på att acceptera en individs olikheter. Däremot kan utanförskapet mycket väl orsakas av individen själv, och inte bara av omgivningen. Det är av stor betydelse att medvetandegöra denna problematik för en individ.

Och jag tror att man också måste bli medveten om vad det här problemet är, beror det på mig eller beror det på dem ibland. (Martin)

6.2 De drabbade av utanförskap

Respondenterna ansåg att det är betydligt fler invandrarungdomar som drabbas av utanförskap i skolan i jämförelse med svenska ungdomar. Ungdomar med funktionshinder drabbas även de av utanförskap i någon form. Respondenterna menar dessutom att även individer med olika inlärningssvårigheter drabbas av utanförskap, eftersom det är accepterat att mäta kunskaperna i skolan. Därför är det betydelsefullt att erfara sin egen förmåga, eftersom alla individer är begåvade på något sätt. I skolans värld mäts främst akademisk intelligens. Det är den intelligens som värderas högst. Vissa elever har dock mer en emotionell intelligens, vilket i sin tur skapar ett utanförskap i sig menar respondenterna.

I skolan så tror jag att det är [...]mycket invandrade ungdomar drabbas av utanförskap, mer än svenska ungdomar. Sen tror jag funktionshindrade ungdomar av någon form också drabbas av det. Jag tror också såna med [...] olika inlärnings svårigheter drabbas av utanförskap. (Maria)

Allting som vi kan mäta i skolan är på något sätt väldigt accepterat, men allt det andra [...]är inte lika viktigt som matte svenska engelska. Och vi är alla intelligenta på olika sätt [...]. Och det gäller ju för oss som människor att hitta vad vi är bra på, vad vi är intelligenta på. Alla är intelligenta på något vis, men i skolans världs så är det [...] faktiskt inte så många som har kanske den akademiska intelligensen, utan man har emotionell intelligens etc. etc. Och det skapar ju ett utanförskap i sig själv att skolan är en värld där vi mäter enbart akademisk intelligens. (Maria)

Flertalet av de intervjuade anser att utanförskap egentligen kan drabba ”vem som helst”. En beskrivande egenskap hos en individ i utanförskap är tystlåtenhet. Respondenterna menar att skolan i sig är en ”tuff” miljö, där eleverna är hårda i frågan om utanförskap, betydligt hårdare än vad vuxna är. Därför framhåller respondenterna att man som lärare bör hålla ett öga på elever, speciellt i nya klasser. Eftersom det är där det skapas vissa grupperingar som gör att elever hamnar utanför. Processen kan gå fort till utanförskap beroende på att elever uppfattar någon som avvikande, t.ex. utseendemässigt. Därför är det betydelsefullt att lärare ser de tidiga grupperingar som kan uppstå hos eleverna vid skolstart.

De kan drabba vem som helst tycker jag. Men det kan ju också oftast vara såna som[...] är lite annorlunda, [...]om man är lite tystlåten, [...] ser annorlunda ut, [...]ter sig på ett annorlunda sätt. Det [...]är ganska tufft alltså i skolan såhär. Eleverna är ganska hårda mot sånt egentligen, [...] mycket mer än vuxna. (Greger)

Särskilt i början när man [...] får ny klass, att det bildar sig en viss konstellation som, som gör att dem kan hamna utanför, det är jätte viktigt för lärarna att ha koll på det. (Greger)

Respondenterna menar att utanförskapet är något alla kan uppleva i ett samhälle, beroende på de förhållanden och grupperingar en människa kan hamna i. Utanförskapet kan visa sig i skolans miljö hos eleverna oavsett om de är svenskar eller elever med en invandrarbakgrund. Skillnaden mellan svenska elever och elever med invandrarbakgrund är att de sistnämnda ungdomarna kan uppleva utanförskap genom föräldrarnas svårighet att komma in i samhället. Det leder till att eleverna känner sig utanför och ser en tydlig olikhet i förhållande till svenska elever i skolmiljön.

Men jag tror att vi alla känna utanförskap i olika situationer, i olika grupper, där vi är involverade. Jag tror våra ungdomar här, är det många som känner utanförskap. För att [...] ens föräldrar inte kommit in i samhället i Sverige, och då känner man sig utanför som ungdom också. Man har inte alls samma plattform och stå på som svenska ungdomar. Men även svenska ungdomar kan känna ett utanförskap. (Maria)

Ungdomar som kommer från annorlunda familjeförhållanden, dvs. att de kommer från ”*ett ganska udda hem*” som Berit uttrycker sig, kan också leda till utanförskap. Informanten skildrar detta utanförskap på följande vis:

Det kan ju vara ett par stycken som är utanför också tillsammans[...]det kan ju vara då någon som [...]kommer från [...]udda hem[...]. Tänker speciellt på en elev och a det blir inte lika naturligt att umgås då med dem andra och [...]de för olika om man säger mellan familjerna, då kan det vara svårt tror jag. (Berit)

Många av respondenterna anser att elever med ett dåligt självförtroende eller ett annorlunda utseende kan drabbas av ett utanförskap. Andra kan se något hos eleven sedan den var liten, och poängterat detta för eleven. Eftersom barn kan vara mycket ärliga i sin mening och våga säga som det leder det till att individen bär på denna stämpel sedan hon/han var liten och det kan leva kvar även när eleven blivit äldre. Bilden som en person har skapat av sig själv bidrar till ett dåligt självförtroende.

Barn är ju väldigt så där rakt på och säger saker [...]så att man kan ju ha fått det med sig sen man var liten och så tror man fortfarande att man är för lång eller för kort[...]. Och [...]så får man den där bilden av sig själv och då är det ett dåligt självförtroende. (Helena)

Av intervjuerna framkommer det att den som blir drabbad av utanförskap är en individ som inte känner sig hemma i sin omgivning. Denna känsla av utanförskap bottenar då i att individen saknar vänner och en grupp att tillhöra. Respondenterna anser därför att utanförskap har mycket med ”*kamratskap*” att göra. Om man har någon eller några bra vänner blir man därför inte utanför.

Om man inte har några kamrater då blir de ju så (skratt) att man känner sig utanför då, så de har ju mycket med kamratskap o göra. (Berit)

Däremot menar respondenterna att utanförskap kan uppstå även om en person har en vän. Det handlar då om att hamna utanför en grupp istället. Om det skall kallas för utanförskap skall individen vara helt ensam framhåller respondenterna.

Jag tror det har väldigt mycket och göra [...] vad man har, [...] man har någon eller ett par riktigt bra kompisar då, då är man ju inte utanför [...]. Men man kan ju också vara utanför en grupp och ha någon kompis, men då kanske man inte kallar det för utanförskap riktigt, då ska man vara helt ensam om man ska kalla det för utanförskap, så tänker jag. (Berit)

6.3 Upptäckten

Samtliga respondenter upplever att utanförskap kan upptäckas i skolan, men anser ändå att det kan vara problematiskt. Om en person har arbetat länge i skolmiljön har den skaffat sig erfarenheter och redskap att upptäcka utanförskap. En av respondenterna säger följande:

För mig känns det så tydligt att jag ser vilka som är utanför i skolan. Men jag tror inte det är lika tydligt för alla. Men eftersom jag jobbat med det en lång tid så kan jag liksom känna. Jag kan gå in i en klass och se fyra, fem stycken som jag känner på en gång dem är utanför. (Maria)

Respondenterna menar att utanförskap upptäcks genom t.ex. att en individ oftast går för sig själv och pratar inte med någon på rasterna. Utanförskap kan även tydliggöras i klassrummet då eleverna själva får välja grupper; det kan leda till att vissa elever alltid hamnar sist eller inte bli valda helt enkelt. Beteenden av detta slag kan vara signaler om utanförskap. Respondenterna menar vidare att elever inte kommer till skolan också kan vara ett utanförskap. Det kan tyda på att något inte stämmer med eleven. Som lärare bör man ställa sig frågan om eleven verkligen känner gemenskap med andra eller upplever ett utanförskap.

En del kan gå undan, vara lite för sig själva [...], en del kan ju leda till skolk, att dem inte kommer till skolan, de kan ju gå så lång att dem inte gör det. (Helena)

Vidare anser de flesta respondenter att utanförskap går att upptäcka genom att man bara håller ögonen öppna och är vaksam. Även i de situationer skolpersonalen träffar klassen i sin helhet går det att upptäcka ett utanförskap. Det kan t.ex. vara då eleverna haft en idrottslektion och skall bege sig till nästa lektion. På ytan kan det se ut som om allt är bra men om någon elev alltid går ensam tillbaka till lektionerna, medan andra går i grupp kan man misstänka att något är fel. Det är de små detaljerna man bör söka efter som skolpersonal. Utanförskap kan upptäckas vid en samling eller genomgång på en lektion, som t.ex. på en gymnastiklektion. Då kan man upptäcka att någon elev väljer att sätta sig lite avskilt från resten av elevgruppen. Även i matsalen finns det tillfällen att upptäcka utanförskap menar informanterna, eftersom eleverna sitter i grupper och för konversationer där.

Man har idrott tillsammans antingen verkar det helt rätt och sen ser du att någon hela tiden går ensam tillbaka till skolan t.ex., dem andra går i grupp. Det kan också vara så att när du har samling till en genomgång framför lektionen [...] du ser [...] vem som är lite, man sätter sig lite åt sidan inte mycket, men man ser det. Oftast ser man det i matsalen och där är de bästa [...] ställena tror jag och korridoren förstås ser man också. (Greger)

Samtliga respondenter anser att utanförskap uppstår mest i slutet av nionde klass eller på gymnasiet; kanske i större utsträckning på gymnasiet än på högstadiet. Till gymnasiet söker eleverna skola efter de utbildningar man vill läsa medan man i högstadiet oftare är indelade beroende på bostadsplats. Andra kriterier gäller helt enkelt. Dessutom har eleverna ofta gått i samma klass under en längre tid. Detta gör att skolpersonalen upptäcker utanförskap snabbare i en högstadieskola, vilket också bidrar till att elever inte hamnar i ett utanförskap.

Här hos oss är det fortfarande ingen gemensam klass på nått sätt, och det [...]gör [...]jatt man upptäcker det snabbare och att det inte blir så ofta, att man ja hamnar så. (Greger)

De flesta respondenter menar att man upptäcker utanförskap då elever t.ex. skall gå till matsalen. Det kan även vara så att en individ i utanförskap kan vara med i en löst samlad grupp i skolan, men befinna sig i ett utanförskap på sin fritid. Skola och fritid är två skilda ting tydliggör respondenterna.

Man kan ju kanske se att någon [...] går ensam väldigt mycket, inte går till tillsammans med någon. Sådan enkel sak som man går härifrån o över till matsalen och ska äta så kan det vara så att någon är utanför [...]. Sen kan det nog vara så att den här personen finns ändå någon slags i nån slags liten löst sammanhållen grupp där men ändå kan vara utanför, när det kommer till fritiden. För skola o fritid är ju helt olika. Men att man ser att han är ensam, går ensam mycket. (Berit)

Många av respondenterna anser att en individ som befinner sig i ett utanförskap antingen kan isolera sig själv eller agera inåt till att bli en tystlåten individ. Personen väljer då istället att varken uttala sig eller utrycka sig i syfte att slippa bli uppmärksam. En individ i utanförskap kan även välja att agera i motsatt riktning, dvs. att agera utåt och leva ut, i syfte att synliggöra sig själv. Därför menar informanterna alltså att utanförskap kan framträda på två helt motsatta sätt.

Jag tror att utanförskap kan man då antingen isolera sig och agera inåt och bli en väldigt tyst person som inte yttrar sig och säger så mycket, försöker liksom försvinna på något sätt, inte bli sedd. Men man kan [...] göra åt andra hållet, att agera utåt, att leva ut liksom, att jag ska verkligen synas, men jag tror att det visar sig i de två extrema karaktärerna utanförskap. (Maria)

Flertalet av respondenterna menar att det är ögonen som framhäver hur en individ kan känna sig, och att det syns tydligast bland ungdomar. Vuxna har för det mesta metoder för att hantera olika situationer, vilket inte ungdomar har. Vuxna har skapat sig ett skyddsnät för att kunna möta omgivningen. Detta skyddsnät har dock inte 13-14 åringar funnit än anser informanterna.

Men det är nog liksom ögonen och [...] när man ser någon in i ögonen så kan jag se hur den människan mår, och hur den människan har det. Jag tycker med ungdomar så ser man det väldigt tydligt. (Maria)

6.4 Strategier

6.4.1 Verktyg

På Älvskolans finns det en likabehandlingsplan som är ett av de verktyg som används av skolan då man skall lösa utanförskap och samtidigt skapa en meningsfull skolmiljö. Eleverna har deltagit i arbetet med att fastställa vad som står i planen. En av de viktigaste punkterna som står i likabehandlingsplanen är att personalen på skolan bör agera när de ser ett tecken på något som inte är bra, menar vissa av respondenterna. Likabehandlingsplanen belyser då att

personalen bör agera, utreda, dokumentera och lösa eventuella konflikter. Om då all personal tog till sig detta tillvägagångssätt och tankesätt, skulle det vara av stor betydelse för alla elever på skolan menar somliga respondenter. Andra verktyg att motverka utanförskap och skapa innanförskap är att det finns tydliga dokument att arbeta med, menar flertalet av respondenterna.

Sen tror jag hela lika behandlingsplanen [...] som man arbetar ifrån, det motverkar ju också. [...] En av de viktigaste sakerna som står där, det är ju att vi ska agera när vi ser saker. Agera, utreda, dokumentera och lösa eventuella konflikter. Och jag känner att, om alla bara tog till sig den meningen, alla vi som arbetade här [...] då har vi nått som är bra. (Maria)

Likabehandlingsplan och mobbing plan har vi ju på skolan, som även eleverna fått vara med och säga då vad dem tycker ska stå i den handlingsplanen. Så där har vi ju åtgärder [...] för och jobba med det här. (Helena)

Om det alltså finns verktyg och strategier på skolan som skolpersonal kan använda sig av i hanteringen av utanförskap underlättas personalens arbete. Respondenterna lyfter fram de metoder som innebär att elever kan ansluta sig till ett innanförskap. Syftet är att försöka ge elever som befinner sig i ett utanförskap möjligheten att stärka självförtroendet, självbilden och samtidigt öppna vägar för en grupp tillhörighet och en mer meningsfull skolmiljö. Exempel på en sådan metod är Here 4U gruppen (se bilaga). Gruppen startades för att eleverna på Älvskolan skall få uppleva en tillhörighet. Denna Here 4U grupp består av både duktiga elever som lyckas med sina studier och elever som har svårigheter i skolarbetet och har hamnat utanför i skolan. Here 4U är alltså en blandad grupp som hjälper personalen att motverka utanförskap. Bl.a. genom att vara vaksamma ute i korridorerna hjälper de personalen att uppmärksamma elever i farozonen för utanförskap.

För mig är det ju jätte viktigt att man har grupper och tillhörighet, att det finns [...] på en skola, [...] många olika saker som man kan tillhöra. [...] och att man jobbar med det [...] genom hela livet [...] att få alla med sig och att inte liksom utesluta någon. Och jag tror att, ju tidigare vi börjar arbeta med grupper [...] där man får faktiskt börja tänka själv och prata om såna här saker, så, kan man göra ett förebyggande arbete. (Maria)

Flera av respondenterna anser att Älvskolan är oerhört duktiga på att bedriva socialt arbete. På skolan finns det ett elevsocialt team och en Here 4U grupp som gör ett stort arbete. Here 4U gruppen bidrar till att bli skolpersonalens ”ögon och öron”. Gruppen är en typ av kamratstödare ute i korridorerna på Älvskolan i syfte att finnas till hands vid problematiska situationer som kan uppstå, t.ex. mobbningsituationer.

Jag tror vår skola är rätt så duktiga på att jobba med socialt arbete, jag menar vi har ju vårt elev sociala team. Och det var en sak som var jätte viktig för mig att driva när jag började här, dels var det ju viktigt att sätta upp ”Here 4U” gruppen och gå o jobba med ungdomar, som blev våra ögon o öron, typ kamrat stödare [...] ute i korridorerna för att motverka mobbing. (Maria)

Respondenterna menar att Here 4U gruppen har en central roll i förebyggandet av utanförskap. Eftersom Here 4U är den grupp som ser problemet i ett tidigt skede, genom att gruppen vistas mer i de miljöer som elever befinner sig i är det lättare att motverka utanförskap i en tidig fas. Om inte utanförskapet upptäcks i ett tidigt skede kan det vara för sent att lösa det för skolpersonalen eftersom fallet redan då är så ”infekterat”. För

skolpersonal kan det vara svårt att motverka utanförskap som problematik, eftersom det finns tillfällen då skolpersonalen har svårare att upptäcka att något inte står rätt till. Den stora skillnaden mellan skolpersonal och elever som är medlemmar i Here 4U är att de senare vistas närmare alla elever på Älvskolan, vilket gör det lättare för dem att upptäcka och förhindra problem som uppstår i skolan och samtidigt bidra till en mer meningsfull skola:

Jag tror att de är det här tidiga upptäckandet, och genom att vi har den här ”Here 4U” gruppen så upptäcker vi saker på ett väldigt tidigt stadiet. (Maria)

Det elevsociala teamet som finns på Älvskolan, består av professionella deltagare med en annan utbildning än lärare och kan därför förhålla sig till problemen utifrån ett annat synsätt. Deltagarna i det elevsociala teamet ansvarar för elevernas sociala utveckling medan lärare mer fokuserar på ämnesundervisning. Det elevsociala teamet koncentrerar sig på sociala frågor och arbetar självklart med att nå ut till de elever som befinner sig i ett utanförskap. Därför är det oerhört viktigt och nödvändigt att bevara formen av ett elevsocialt team på Älvskolan.

Jag tror man måste liksom kämpa för att bevara någon form av elevsocialt team som arbetar med eleverna, det är ett sätt att motverka utanförskap. (Maria)

En annan användbar metod i motverkandet av utanförskap är att använda enkäter, vilket man gör på Älvskolan. Enkäterna består av frågor om elevernas välmående och hur de upplever sin skolsituation. Svaren i enkäterna kommer ju från eleverna och resultaten från enkäterna används sedan som redskap i åtgärdsarbetet. Metoden är trovärdig och samtidigt en hjälp att finna det meningsfulla för eleverna i skolan. En gång per termin svarar eleverna på enkäten, som fokuserar på frågor om trivsel och utanförskap.

Å så har vi ju enkäter också en gång per termin där eleverna får fylla i då, hur dom tycker [...]de e i klassrummet och [...]hur de känns och [...]om dem tycker att dem ser nån som verkar utanför. (Helena)

Andra metoder som används i Älvskolan är rastvakter bestående av lärare. Rastvakternas syfte är att bevaka skolmiljön och vara uppmärksam på tecken som tyder på en inledning till ett socialt problem som utanförskap. Att vara uppmärksam på elevernas behov är dock ett övergripande ansvar hos all skolpersonal.

Vi försöker vara vaksamma på signaler från vad man ser hos eleverna [...]så mycket som möjligt i alla fall. Å att man är ute och har rastvakt o ja tittar runt och [...] försöka ha koll. (Helena)

I Hammarbacksskolan finns det utbildade barnpiloter som fungerar som ett verktyg för att lösa problem som kan uppstå på skolan. Barnpiloternas uppgift är just att våga ta tag i problem som uppstår i skolan och att visa civilkurage. Skolpersonalen får gå en utbildning och lära sig kraven för att vara en barnpilot. Barnpiloterna skall vara ett stöd för all personal i skolan, och syftet är att tillsammans kunna lösa problem på ett bra sätt som uppstår på skolan. I vissa fall kan även barnpiloter ta över ärenden som uppstår i skolan för att på bästa sätt lösa ett problem och samtidigt bidra till en mer meningsfull skolmiljö.

Men sen är det ju det viktigaste av allt, det är väl det som man har satsat hårt på idag också det är

ju dem här barnpiloter, man utbildar [...] det tyckte jag va en bra utbildning som vi fick gå. Det handlar om just att vuxna i skolan ska ha, att dem måste ha civilkurage alltså våga ta tag i problemen, de är väll de viktiga, och de får man ju lära sig där. Så de ska ju finnas barnpiloter som personalen kan gå till och få hjälp o råd eller att barnpiloterna tar över o jobbar med [...]sociala anmälningar o [...] kontakta föräldrar. (Martin)

6.4.2 Värdegrund och ansvarstagande

Skolpersonal från Älvskolan anser att det är oerhört viktigt att all personal i skolan arbetar med värdegrunden. På så sätt lyfts värdegrunden hos personalen fram som en betydelsefull strategi på Älvskolan.

Sen tror jag all personal behöver jobba med sin värdegrund, och det sker ju mer på vissa skolor och mindre, ja det beror ju på. (Maria)

Skolpersonal från Hammarbacksskolan anser däremot att så länge eleven är inskriven i skolan är det personalen som har det yttersta ansvaret för att eleven skall känna en samhörighet och en meningsfull skolmiljö. För att kunna motverka ett utanförskap i högstadiet måste vuxna som vistas på skolan kunna se problematiken. När då problemet har identifierats kan ett förebyggande arbete introduceras genom att bl.a. skolpersonalen pratar med den utsatte och försöker förstå problemet i sin helhet och på så sätt försöka placera eleven i ett innanförskap istället. Därför ses ansvaret hos personalen som en betydelsefull strategi. På Hammarbacksskolan vill man även understryka hur viktig varje elevs ansvarstagande är. Genom att lyfta fram ett problem av utanförskap eller mobbning vill man samtidigt framhäva vikten av att personal på skolan uppmärksammar problemet och tydliggör det för elever och föräldrar. Eftersom ett problem kan förnekas av eleverna blir det svårt för skolpersonalen att åtgärda det och den utsatta eleven upplever inte skolan som meningsfull. Hammarbacksskolan menar därför att elevens ansvar är en viktig strategi.

Det är ju klart, det är ju så att, så länge eleven går i vår, är inskriven i vår skola (skratt) så har vi ju ett ansvar att följa upp. (Berit)

Framförallt som vuxen i skolan, att man liksom pratar med den det gäller va, o frågar hur de känner och liksom pailar problemet hur stort det är, eller vad vi kan hjälpa till med så man får en bild av det. (Martin)

Skolpersonalen från Hammarbacksskolan har däremot ingen direkt plan för att motverka utanförskap på skolan. Den metod som ändå används av personalen är att se alla elever som individer och hela tiden försöka engagera eleverna till en gemenskap och ett innanförskap. Det anses vara ett viktigt element för att kunna åtgärda utanförskap som problematik.

Alltså vi kan väll inte säga att vi har någon direkt plan för utanförskap tycker jag. Ja alltså metoder det är väll att se på alla elever som, som individer då, försöka få med alla, de är väll jätte viktigt. (Berit)

6.4.3 Klassrummet

Ett sätt att motverka utanförskap enligt Älvskolan är att alltid försöka se eleverna och samtidigt ha med dem i en gemenskap. I klassrummet kan lärare alltid försöka bestämma och leda eleverna till fungerande grupper. Detta för att inte eleverna skall skapa grupper som medför att någon elev hamnar utanför. Det förekommer att vissa elever föredrar att arbeta individuellt framför att arbeta i grupp, eftersom det framstår som ett mer meningsfullt

alternativ. Det kan dock som tidigare nämnts vara ett tecken på att eleven är i utanförskap. Det är viktigt att eleverna lär sig att arbeta i grupp, genom lärarens omsorg, eftersom utanförskapet inte behöver vara självvald i alla situationer.

Och i klassrummet kan man ju leda det så att [...] läraren då bestämmer grupper [...] så att [...] eleverna inte alltid får välja [...] så att man slipper det där, för om de är någon person som är utanför.

6.4.4 Kommunikation och konfrontation

På Älvskolan används ytterligare en metod som också är viktig i avseendet att skapa en meningsfull skolmiljö, nämligen kommunikationen mellan skolpersonal och Here 4U gruppen. Eftersom kommunikationen betraktas som ett led till att skapa ett innanförskap på skolan och samtidigt motverka utanförskapet på skolan.

Och sen pratar vi vuxna med varandra också, berättar för varandra det som nämnts och så där. Den här "Here 4U" gruppen kommer ju ut även i arbetslagen och berättar om dem har sett någonting, eller så får vi reda på det i så fall. (Helena)

Skolpersonalen från Älvskolan menar att det är viktigt att skolpersonalen har en klar bild av hur klassen ser ut och att det inte förekommer ett utanförskap så att säga. Detta bör göras bl.a. genom att personalen har en god kontakt med eleverna, genom att se, prata och lyssna, som är ett bra sätt att motverka utanförskap. Det är också av stor betydelse att agera så att man kan hjälpa elever ur ett utanförskap och bidra till den meningsfulla skolmiljö eleverna önskar.

Genom att du har bra koll på klassen och grupperna att du reagerar [...] att du gör någonting, du kanske ska prata med den där personen också, [...] det är så många olika sorters människor som man träffar på [...] de är annorlunda. Inget fall är likt det andra, finns vissa saker som återkommer men sen människorna är väldigt olika, och hur de upplever det och hur de lever ut det också de är väldigt olika. Men jag tycker viktigaste är att man har klart för sig, kolla upp att det inte händer i klassen, kolla, prata med de eleverna. Ja [...] så kan du motverka utanförskap. Och sen är det förstås viktigt att du handlar också, att du [...] kan hjälpa barnen. (Greger)

Den öppna dialogen med en klass kan även hjälpa skolpersonalen att få en tydligare bild av hur skolmiljön är för den klasskamrat som befinner sig i ett utanförskap eftersom utanförskapet kan visa sig vara något som eleven har valt själv. Situationen av utanförskap kan sträcka sig mellan en kortare period till en längre menar skolpersonalen från Älvskolan.

Om man har en öppen dialog med klassen, som jag brukar ha då vad gäller [...] utanförskap [...] då är de så att då kommer dem att säga "du Greger vi tycker att ja Kalle" eller vem som helst, "han är inte med oss." Så kan man diskutera det. Vissa har det kanske en period, vissa kanske i 3 år så där. Jag har inte haft dem själv såna här elever, men jag har varit med om såna elever, som var på det sättet. (Greger)

Älvskolans personal poängterar att man försökt att lösa ett utanförskap genom att t.ex. få med en elev som är utanför i en gemenskap med andra elever. Resultatet av försöket har då visat

sig att eleven i utanförskapet i själva verket trivs i sitt eget sällskap och detta bekräftas även i en ytterligare konfrontation med eleven och dennes föräldrar.

Vissa barnen som jag har träffat på [...]ville vara på det sättet, de finns såna barn som tycker de är det skönaste dom vet är på rasten att sitta själv med en bok i handen,[...]det kan vara så. Och ibland då blir man orolig tänker, oj han är ensam hela tiden. Och sen försöker man få med honom i gruppen [...] och sen med tiden märker man oj, han vill ha det så, som kan säga, ”du Greger jag mår jätte bra när jag sitter här, det stör mig inte, jag vill vara så”. Ja, trots att dem andra i klassen tycker också att han är utanför. Man kanske också hade kontakt med hemmet, efter ett tag [...]sa mamman ”men vi tycker det här är ok, låt honom vara. (Greger)

Respondenterna från Hammarbacksskolan menar att personalen bör vara lyhörd och prata med de drabbade om vad utanförskapsproblematiken innebär och hur eleverna kan gå tillväga om de upplever ett utanförskap. Det är på detta sätt som Hammarbacksskolan även motverkar mobbning och försöker skapa en så meningsfull miljö för eleverna på skolan.

Att vara lyhörd o prata med dem om vad det innebär och hur man går till väga om man känner sig utanför. Ungefär som du motverkar mobbing, jag tycker att mobbing och utanförskap går ganska hand i hand. Jag drar den parallellen iallafall jobbet så, när jag får frågor om det. (Martin)

Skolpersonalen från Hammarbacksskolan vill därför betona hur viktigt det är att personalen på skolan upplyser om deras metoder för både elever och föräldrar, så att även dessa kan bidra till med hjälp i skolpersonalens arbete i att motverka utanförskap. Det personalen på skolan vill markera i deras kommunikation med både elever och föräldrar är betydelsen av tillvägagångssättet, genom att prata om tidigare fall som påträffats i skolan och belysa skolpersonalens framgångsrika arbete med att lösa dessa fall. På så sätt ser Hammarbacksskolan kommunikationen som ett värdefullt strategiskt verktyg.

Så att framförallt upplysa eleverna som vi gör då, [...] när vi får nya sjuor och pratar om [...]hur man går till väga o hur hårt vi arbetar mot de o hur dem ska reagera. Om man är har en kompis som blivit utsatt som själv inte vågar komma o berätta då ska dem komma o berätta eller att man berättar för föräldrar, eller föräldrar berättar för oss och vad det innebär om man inte berättar det. Så kan man håller inte komma och säga sen att ingen gjorde nått o tycka synd om sig själv. Man har faktiskt en skyldighet att medvetengöra oss vuxna om problemet i skolan. Det trycker vi väldigt hårt på, för vi kan ju göra väldigt mycket om vi får veta, men det är ofta vi inte får veta, för att man [...]tror inte vi kan [...]man tror det blir värre. Därför så lägger vi mycket vikt på o prata om hur mycket vi kan göra och pratar om gamla fall vi har haft o hur bra det har blivit och att det är väldigt sällan man misslyckas i det vi tar tag i va. Så tror väll jag att man kan motverka det. (Martin)

Den bästa metoden för att motverka utanförskap anser dock respondenterna från Älvskolan, vara att konfrontera och prata med den utsatte direkt och fråga vad problemet grundar sig på eller så kan personalen prata med klasskamraterna och på så sätt försöka hitta problemet. Därför är dialogen en oerhört viktig strategi, eftersom bilden bakom kulisserna inte alltid är lika genomskådliga:

Ja, min metod det är att prata, det är den metoden som jag tycker är bäst. Eller då utan att den här personen märker överhuvudtaget att, [...] jag gör någonting. [...] det beror hela tiden på [...]hur utanförskapet ser ut. Ibland [...]pratar jag med den personen direkt [...]. jag kan prata med en

grupp som jag litar på i klassen, så det barnet kanske [...]inte märkt någonting att vi tyckte att,[...] han ska vara med i gemenskapen på ett annorlunda sätt. Och då [...] hjälps vi åt[...]. Och [...]han kan känna, ”jaha dem ville ju ha med mig”. (Greger)

6.4.5 Föräldrarna

Ett annat sätt att bemöta situationer av utanförskap är att träffa elevens föräldrar och diskutera hur elevens situation ser ut i skolan och samtidigt försöka lösa bakomliggande faktorer till utanförskapet. Mötet kan vara ett positivt steg då lärarna kan få ta del av föräldrarnas syn på situationen, eftersom de kan ha viktig information om hur tidigare skolår har fungerat. Att tydliggöra utanförskapet som problematik för föräldrarna är viktigt, eftersom det kan bidra till att motverka utanförskap och skapa en mer meningsfull skolmiljö på Älvskolan.

På utvecklingssamtal [...]försöker man prata med föräldrarna om vad det kan bero på så [...] att man försöker lägga fram de för föräldrarna. Då kan man ju komma lite längre, då kanske dem vet mer om hur de var tidigare i skolan. (Helena)

En metod som Hammarbacksskolan använder sig av vid kontakten med föräldrar är att skolan först löser problemet och sedan tar kontakt med elevernas föräldrar och tydliggör problematiken och det aktuella läget. Innan kontakten genom föräldrasamtal, försöker man att lösa problemet utifrån en metod som kallas trepartssamtal. Det går ut på att både en elevsamordnare och t.ex. en skolsköterska samtalar med de elever som är drabbade. Ett fel som skolorna ibland gör, vilket även Hammarbacksskolan har erfarenhet av, är att informera föräldrarna innan skolan löst problemet. Det anses vara fel strategi att använda sig av. Det kan istället bidra till att de inblandade föräldrarna ställer sig i en försvarsposition mot skolan, och därmed inte ser felet hos barnet. Konsekvensen av detta blir att skolan får lösa både en föräldrakonflikt och en elevkonflikt, vilket i sin tur påverkar åtgärdsarbete. Arbetssättet har Hammarbacksskolan lämnat för flera år sedan berättar skolpersonalen. Hammarbacksskolan har alltså inte samma förhållningssätt som förordas i Farstametoden, där det står att skolan bör kontakta föräldrarna först:

Jag vet att många säger det att, i såna här planer i strategier man har att kontakta alltid föräldrarna först, jag delar inte det[...] då skulle jag inte fortsätta att jobba, om man var tvungen o göra det, för det går inte. Jag förstår inte hur man lyckas med det, jag har svårt att tro att man kommer till en vettig lösning. För då är det fler vuxna[...] som alltid [...]ska in o peta o tycka att så här ska man göra o tro sig veta bäst [...]. O tyvärr så är de där någon trend som kommer mer o mer tycker jag i skoler att föräldrar ska lägga sig i,[...] o ska anmäla skolan o vet bäst, det finns ingenting som föräldrar vet så bra hur vi ska fungera som skolan [...] men man jobbar inte i det själv[...]. Dem gör det svårare för sina egna barn[...]och för oss att lösa saker o ting. (Martin)

6.5 Grupptillhörighet

6.5.1 Då och nu i samhället

Det var betydligt vanligare förr i Sveriges föreningsliv att ungdomar hade en annan tillhörighet samtidigt som de gick i skolan menar många av respondenterna. Nuförtiden är det mer ett mönster av att elever går i skolan och på fritiden går eleverna hem och saknar därmed något annan tillhörighet. Föreningslivet har minskat i omfång i Sverige menar informanten.

Även den allmänna kontakten, dvs. kontakten ”över gränserna”, mellan ungdomar och vuxna har minskat. Människan har skapat ett både underligt och isolerat samhälle menar respondenterna. En individ som klarar sig bra i ett samhälle har egenskaper att vara stark, ambitiös och ha bra betyg från skolan. Det är många som saknar förmågan att vara stark och ambitiös och dessutom vara duktig i skolan. Därför kan det vara av stor betydelse för dem att uppleva en tillhörighet och därmed ingå i något meningsfullt. Individerna behöver en tillhörighet för att kunna stärka sig själv som individ, och få en sund självbild, bra självkänsla och ökat självförtroende. Det behövs för att en individ skall våga ta för sig i samhället, och det är i ett demokratiskt samhälle mer eller mindre en rättighet. Därför är det viktigt att motivera ungdomar och samtidigt tydliggöra att samhället är även till för dem menar skolpersonalen.

Informanterna berättar vidare om erfarenheter från arbete med ungdomar utomlands, t.ex. arbetade personalen på en skola i London tillsammans med att försöka öppna nya dörrar för ungdomar med trasslig bakgrund. Genom att ge eleverna möjlighet att se vad samhället kan erbjuda dem får de samtidigt en lärdom om att deras rättigheter existerar. Denna gemenskap kan ses som en utväg från en situation av utanförskap till ett innanförskap istället.

Jag har jobbat mycket i London med ungdomar som stod utanför. Ja de hade aldrig varit på en restaurang och de hade aldrig gjort vissa saker och jobbat mycket med att liksom introducera dem i dem miljöerna, att det här, det är faktiskt för dig också, det är ingenting som säger att vi inte får gå här och lära sig. Vi [...]drack te på Ritz, och det var [...]återkommande vi gjorde, varje år just för att ungdomar skall få känna att, nej men jag kan också göra det här. Och vi träna en grupp av stökiga ungdomar att liksom sköta sig den dagen, att man var tvungen att klä upp sig. Och [...] det kan också göra att när man gör såna saker så visar man att alla har en rätt till det som finns härute, vare sig du är svart, vit eller varifrån du kommer, eller vad du har för religion. Vi har alla en rätt att ta del av det som finns där ute. Men det är inte alla som får med sig det från hemmet. (Maria)

6.5.2 Kulturell tillhörighet

Flertalet av respondenterna berättar att samhället ser annorlunda ut idag än vad det gjorde för 10 år sedan, och det är delvis ett resultat av globaliseringen. I skolan syns det genom att ca 40 % av alla elever inte har svenskt ursprung utan kommer från en mängd skilda länder. Informanten menar att det är betydelsefullt med en kulturell tillhörighet. Det är dock komplicerat eftersom elever som har annat ursprung än den svenska kan sägas leva i flera kulturer. Därmed kan de framstå som annorlunda i vissa sammanhang som de ursprungligen inte kommer ifrån. För att uppleva en tillhörighet spelar kulturen en viktig funktion. Genom att förstå sitt ursprung kan en individ förhålla sig till omgivningen och därmed ingå i ett innanförskap och uppleva omgivningen som något meningsfullt.

Informanterna berättar vidare att utanförskap kan tydliggöras i resor för att t.ex. se en landskamp med eleverna på Älvskolan. Resorna arrangeras av Älvskolan eftersom det finns en fotbollsprofil på skolan. En kulturell konflikt kan tydliggöras då vissa elever vill heja på Sverige och andra på motståndarlaget, t.ex. Turkiet. Vilket lag ska de heja på? Sitt nya

hemland eller det ursprungliga hemlandet? När eleverna hejar på Sverige upplever de motstridiga känslor. Det bidrar till en oerhört komplicerad situation för eleverna.

Många av respondenterna tror ändå att det kommer bli betydligt lättare efter en 10-års period. Grupptillhörigheten har därför en viktig betydelse i en individs liv. Saknar en individ en grupptillhörighet kan det bidra till att elever inte mår bra eller har svårigheter i hur de skall reagera vid vissa tillfällen och samtidigt kan de uppleva vissa situationer som meningslösa. Den komplicerade situationen med grupptillhörighet är kanske mest problematiskt för flickor i Älvskolan, eftersom reglerna i hemmet inte överensstämmer med dem i skolan. Det kan i sin tur kollidera med flickornas självbild.

Grupptillhörighet tycker jag är jätte viktig, för då mår barnen ibland inte bra dom vet inte ens riktigt hur dem ska reagera. Tänker också på tjejer som jag har pratat med oftast, som tycker hemma är det så, sen går jag utanför dörren, då ska det vara på det sättet och så vidare. Så de är faktiskt jobbigt för barnen. Det andra grupptillhörighet, om man nu tänker på skolan, klassen och så där, de är också viktigt. (Greger)

6.5.3 Tillhörighetens negativa konsekvenser

En grupptillhörighet kan även innebära något negativt, eftersom det kan finnas regler i en grupp som gör att en individ måste vara på ett speciellt sätt enligt respondenterna från Hammarbacksskolan. För att kunna betraktas som en gruppmedlem och samtidigt få uppleva en grupptillhörighet bör därför gruppens regler följas. På så sätt kan en grupps normer överordnas en individ. För att tydliggöra detta ges denna bild:

Så kanske en grupp kan vara negativ också. Det kanske finns regler i den där gruppen som gör att man måste va på ett visst sätt [...]. Att [...] gruppens normer[...] överordnar sig [...], men jag ställer upp på de bara för att få vara med i gruppen. De kan ju vara negativt då. De kan man ju se bland ungdomar tycker jag. Man är som grupp, så är man ganska [...] negativ o så mot skolan t.ex., men sen när man pratar med dem en o en så [...] kan dem vara mera sig själva. (Berit)

De elever som ofta hamnar i fel grupp är oftast individer som är svaga, lättstyrda och lätta att manipulera anser några av respondenterna. Den elev som väljer ett sällskap som kanske inte är helt passande har däremot inte en så negativ bild av gruppen, eftersom eleven saknar vänner och ser de andra eleverna som vänliga människor. Det är därför en självklarhet att umgås med de andra i gruppen. För eleven blir det en tillhörighet som innebär trivsel och en meningsfull tillvaro. Situationen kan bli komplicerad eftersom gruppen har ett dåligt inflytande, och det leder till en negativ riktning för eleven. Grupper av det här slaget utgörs oftast av ungdomar som har haft problem och som har svårt att anpassa sig till omgivningens regler. En anledning till det är att föräldrarna har varit dåliga på att sätta gränser, tydliggör informanterna. I sådana situationer där elever hamnar i negativa gruppsammansättningar upplever alla berörda i skolan en maktlöshet, eftersom det är så svårt att lösa problem som uppstår genom påverkan från den negativa gruppen av elever. Denna maktlöshet stärks hos skolpersonalen när socialtjänst och polis inte heller kan lösa problemen som uppstår.

6.5.4 Tillhörighetens positiva inverkan och betydelse

Många av respondenterna anser att det är mycket betydelsefullt att ha en grupptillhörighet då det har en stor inverkan på livet. En elev behöver uppleva en tillhörighet någonstans, för att livet skall uppfattas som något meningsfullt. Grupptillhörigheten kan träda fram i en elevs liv genom två olika former menar Maria, antingen i en förbestämd grupp, som t.ex. en klass, eller i en mindre frivillig grupp där man själv får besluta om man vill ingå.

De båda grupptillhörigheterna har skilda betydelser i elevens liv. I skolklassen måste man delta på något vis medan den mer frivilliga gruppen inte ställer samma krav på deltagande. En grupp behöver inte vara organiserad menar Maria från Älvskolan, utan den kan bestå av en kamratgrupp.

De flesta respondenter menar att en individ bör uppleva ett sammanhang i sitt liv för att se det meningsfulla i sin tillvaro. En händelse som en informant beskriver rör en elev som betraktades som utanför. Denna elev upplevdes som mycket ensam av både elever och lärare på skolan, men när man konfronterade eleven om situationen så visade det sig att eleven inte upplevde situationen på samma sätt. Eleven hade nämligen en stark grupptillhörighet på fritiden i samband med dennes fritidsintresse. Det ansågs då vara tillräckligt för elevens välmående att ingå i ett innanförskap utanför skolan och samtidigt få vara för sig själv i skolan. Informanterna menar att för vissa elever är det tillräckligt att tillhöra någon grupp utanför skolan och därmed ha ett innanförskap där:

Och jag träffa henne senare också och sett henne i vad det var för fritidsintresse hon hade för sig, för jag råkade liksom, det var verkligen där passade hon in, och då förstod man att hon hade sitt sammanhang så att. (Helena)

Många av respondenterna menar att grupptillhörighet kan innebära en trygghet för en individ. Grupptillhörigheten kan få individen att känna sig välkommen i ett sammanhang, eller bara vetskapen av att man har någon, eller en grupp, kan betyda så mycket för en individ, och därmed upplevs omgivningen som meningsfullt.

7. Analys

7.1 Utanförskap

Resultatet av undersökningen visar att det är samhället som orsakar det utanförskap människor upplever idag. Genom att inte se till individernas arbetslivskompetens har samhället valt att ställa dessa människor utanför samhällets ramar. Becker (2006) beskriver att en avvikelse skapas av samhället och genom de regler som finns i sociala grupperingar. Reglerna förväntas följas och de som inte är följsamma hamnar utanför. Individens ställs utanför samhällets ramar och dess kompetens ignoreras.

Detta mönster kan även överföras till samhällets övriga institutioner, som t.ex. skolan. Resultatet av undersökningen visar att utanförskapet i skolan även har färgat av sig på resten av familjemedlemmarna. Genom att barnet i skolsituationen upplever ett utanförskap och att det ytterligare tydliggörs genom skolkamraternas livssituation blir barnet extra utsatt. Olikskheterna i jämförelse med skolkamraterna skapar skam och frustration och förstärker utanförskapet. Mönstret kan ses hos familjer med en utländsk bakgrund. Goffman (2001) menar att den vanligaste typen av stigma är ras, nation och religion. Dessa stigmat kan förmedlas från generation till generation och drabba medlemmar i en familj, vilket även är fallet i min studie. En individ som har egenskaper som får människor att vända sig bort från honom/henne, skulle egentligen accepteras i en social interaktion. Stigma kan bidra till att en omgivning utesluter en gemenskap med honom/henne.

Vidare skall poängteras att utanförskapet kan uppstå hos individer oavsett kulturell bakgrund. Det är individens självbild som är avgörande. Då självbilden inte stämmer överens med den bild samhället har av individen blir individen en avvikare. När detta tydliggörs för individen är en möjlig väg att distansera sig från omgivningen. Denna flykt motiveras av en rädsla som skapas inom individen själv. Individen är rädd för sig själv. Becker (2001) menar att en avvikelse skapas inte bara av individen själv, utan kan även skapas av omgivningen. Omgivningen formar då ett liv i utanförskap till den utomförstående. Beckers (2001) avvikelsemodell bygger på medicinska föreställningar om hälsa och sjukdom. Avvikelsemodellens största fråga kring utanförskap är, om det sker en process som syftar till att ta bort stabilitet och överlevnad hos avvikande individer i ett samhälle. Detta synsätt bidrar till att ett samhälle pekar ut problemområden, som individen i detta fall kanske inte är medveten om.

Det framkom från Hammarbacksskolan att utanförskap uppstår när en individ har egna värderingar som skiljer sig från omgivningen. Eleven kan sakna både kunskap och intresse i sociala situationer, som i en diskussion med andra. Det kan bidra till att eleven upplever ett utanförskap. Individens värdering kan innebära något positivt och negativt. Det positiva är den självständiga värderingen och det negativa är att sakna kunskap i en social situation, som kan göra eleven svag. Ett annat synsätt är att den starka värderingen bidrar till att omgivningen utesluter någon. Samtidigt som individen utesluter sig själv på grund av bristande kunskap eller intresse i något sammanhang. Nyckeln till gemenskap är de likasinnade intressena och värderingarna, speciellt hos ungdomar. De faktorer som bidrar till utanförskap hos ungdomar grundar sig bl.a. på omogenhet, vilket framkommer i studien. Becker (2001) problematiserar värderingarnas grunder. Becker menar att omgivningen har svårt att lita på en utomförstående, eftersom han/hon inte lever upp till de regler, som gruppen

bestämt. Den alienerade placeras i ett utanförskap. Den alienerade ser dock sig själv på ett annat sätt. Eftersom individen inte accepterar reglerna och samtidigt inte betraktar omgivningen som kompetent eller berättigade till att bestämma reglerna får utanförskapet en annan betydelse. Den alienerade ser sina bedömare som utanför istället.

Omogenheten kan även bidra till att ungdomar utan anledning väljer ut någon från sin omgivning för att alienera eller mobba individen. Systemet innebär en lösning att alienera någon från omgivningen och skapa ett liv i utanförskap. Upplösningen av konflikten skapar ett utanförskap. Konflikten kan skapas av den utsatta individen genom ett opassande beteende. Becker (2006) menar att avvikelse skapas genom reaktion mot vissa beteendeformer, där sociala grupper framställer det avvikande. Sociala regler som skapas och används för att stämpla en människa, behöver inte vara accepterat i ett samhälle. Utan reglerna bidrar till konflikt och oenighet, vilket framgår i studien. Sociala regler blir då en del av samhällets politiska process.

Alienationen leder oss vidare till en annan viktig fråga som berör utanförskap, nämligen innebörden av respekt. Det framkommer i studien att utanförskapet bottenar i att en elev inte får vara sig själv och att den inte respekteras för vad den tycker. Eleven lever inte upp till omgivningens normer och den bristande respekten grundar sig på detta.

Ett gemensamt drag vid både Hammarbacksskolan och Älvskolan är att ett utanförskap kan uppstå p.g.a. en individ flyttar. Flytten kan påverka individen genom att han/hon får det svårt att identifiera sig i ett samhälle eller sin omgivning. Individens historik och bakgrund kan bidra till att han/hon känner sig annorlunda i jämförelse med sin omgivning.

7.2 De drabbade av utanförskap

I skolans miljö är det tydligt att ungdomar med utländsk bakgrund drabbas oftare av utanförskap, vilket framkommer i studien. Zirkel (2004) har funnit att det finns en större social isolering bland färgade elever i rasblandade skolor. I min studie finns även andra bakgrundsfaktorer som bidrar till att en elev hamnar i utanförskap. Det kan vara funktionshinder eller inlärningssvårigheter. Ingestad (2006) beskriver det i sin studie. Hon menar att det är gruppindelningen efter prestationsnivåer på skolan som leder till ett begränsat socialt kontaktnät. När grupperingar skapas innebär det en stark identifiering utifrån vilka som är ”sämre” och ”bättre”. Det blir därför en tydlig etikett både för eleverna själva och för omgivningen, menar Ingestad. I min studie innebär det att normen är att äga en akademisk intelligens. Vilken nivå en elev befinner sig på tydliggörs i olika prestationsmätningar i skolan. Det är helt accepterat i skolans miljö. Den akademiska intelligensen har inte alla elever, vilket framkommer i studien. Av stor betydelse är att elever utan akademisk intelligens finner sin egen intelligens. Alla individer är begåvade på något vis, men begåvningen gestaltar sig olika, t.ex. kan en elev ha emotionell intelligens. Det spelar dock en underordnad roll i dagens skolsystem, eftersom den akademiska intelligensen är uppvärderad.

Becker (2006) beskriver att en individ som avviker helt enkelt avstår från att följa gruppregler. När en social grupp hänvisar och tvingar sina medlemmar till regler, kan omgivningen tydligt se om en person har brutit mot dem. Utifrån de uppfattningarna betraktas den här individen som en avvikare. Det uppstår dock en viss klivenhet vid beslutet av vilka regler som ska användas som måttstock för att mäta beteenden och bedöma avvikare efter. I ett samhälle finns det flera sociala grupper som har sina egna regler. Därför kan människor tillhöra flera grupper samtidigt och på så sätt skapa den meningsfulla omgivning de önskar.

Jag menar därför att denna måttstock som används i skolan är svår att tillämpa, eftersom den utgår från den akademiska intelligensen. I ett samhälle finns det skilda grupper som har egna regler. En människa tillhör flera grupper samtidigt och har alltså flera regler att förhålla sig till. Individerna utvecklar i olika sammanhang skilda typer av intelligens. Varför ska då en individ sträva efter att finna sin intelligens? Det har stor betydelse för individens självförtroende. Goffman (2001) framhåller självförtroendets betydelse i teorin om stigma. En individ blir stämplad, vilket är ett stigma i sig. Det är en skam och stigma har en skamlig effekt och bidrar till individens svaghet eller inkompetens, vilket min studie visar.

Skolan i sig är en tuff miljö för eleverna att vistas i, och "vem som helst" kan drabbas av utanförskap eftersom elever styrs av starka åsikter av vad som är rätt eller fel. En annan bidragande faktor är skillnaderna i familjeförhållanden. Utsatta elever skiljer sig från sin omgivning bl.a. genom att komma från en familj med utländsk härkomst. Föräldrarnas svårigheter att ta plats i samhället färgar av sig på barnen i hemmiljön. Utanförskapet skapas då barnen jämför sig med resten av klasskamraterna på skolan. En annan bidragande faktor som kan leda till utanförskap är då en familj pekats ut att komma från eller leva i ett s.k. "udda hem" .

Det kan ju vara ett par stycken som är utanför också tillsammans[...]det kan ju vara då någon som [...]kommer från[...]udda hem. Tänker speciellt på en elev och a det blir inte lika naturligt att umgås då med dem andra o de blir, de för olika om man säger mellan familjerna, då kan det vara svårt tror jag.

Ett bristande självförtroende kan grundas i den tidiga barndomen enligt respondenternas svar. Barn har ofta ett ärligt förhållningssätt till omgivningen och reagerar på om någon avviker på något vis, t.ex. i utseendet. Barnet som stämplas på detta vis kan bära med sig det under resten av livet. Det bidrar till ett dåligt självförtroende. Det dåliga självförtroendet skapar ett utanförskap i sig. En elev som känner sig utanför i skolan kan bli något tystlåten. Detta menar Goffman (2001) är det första ögonblicket då mötet med främmande människor innebär en kategorisering. I mötet bestäms egenskaper och den sociala identiteten fastställs. Det första intrycket bildar en grund till kategoriseringen menar Goffman. Den karaktär en individ tillskrivs baseras alltså till stor del på intryck vid första mötet. Goffman menar därför att det är just denna kategorisering som kallas individens riktiga sociala identitet.

På Hammarbacksskolan ansåg personalen att det vanligaste fallet då en elev drabbas av utanförskap var då eleven inte kände sig hemma i sin skolmiljö. Denna otrivsel bottnar i bristen på kamrater och en saknad av att få tillhöra en grupp. Kamratskap har alltså en stor betydelse i utanförskapets problematik.

Goffman (2001) menar att den grupp av människor som består av individens riktiga grupp, är de som han av naturliga skäl tillhör. Individens riktiga grupp är därför de människor som antagligen får utsätta sig för liknande uppostringar som han, på grund av att de har samma stigma. Den riktiga gruppen nedvärderar inte individen. På så sätt skapar gruppen en meningsfull miljö för varandra. Därför är det viktigt att hålla sig till sin egen grupp för att betraktas som en lojal gruppmedlem.

Däremot kan en elev som drabbas av utanförskap, samtidigt ha en vän eller till och med en grupp elever kan tillsammans befinna sig i ett utanförskap. Om eleverna skall utgöra en grupp bör de ha något gemensamt för att just känna sig om en grupp.

7.3 Upptäckten

I en av skolorna framkommer det att utanförskapet upptäcks genom dess tydlighet, dvs. på det sätt som det visar sig. Det är dock inte självklart i alla situationer, eftersom situationerna kan se olika ut, med tanke på vem som ser utanförskapet. Människor har olika erfarenhet av problemet.

För mig känns det så tydligt att jag ser vilka som är utanför i skolan. Men jag tror inte det är lika tydligt för alla. Men eftersom jag jobbat med det en lång tid så kan jag liksom känna. Jag kan gå in i en klass och se fyra, fem stycken som jag känner på en gång dem är utanför.

Beteendemönster som framkommer i studien och som gör att skolpersonalen upptäcker utanförskap är oftast när en elev går själv i skolmiljön. Det syns tydligast när eleverna befinner sig i korridorerna, på väg till matsalen eller efter idrottslektionen. Utanförskapet kan även upptäckas i klassrummet, där elevernas beteendemönster visar sig tydligt vid gruppindelningar. Hur en elev går i korridorerna eller väljer att sätta sig i en samling eller talar i matsalen är alla beteendemönster som pekar på ett utanförskap. Därför är det viktigt att upptäcka dessa detaljer.

Utanförskapet upptäcks snabbare i mindre skolor eller i högstadieskolor framkommer det i studien. Personalen upptäcker problematiken snabbt, vilket ofta innebär att utanförskap motverkas och att det är ovanligt. Stora gymnasieskolor har större problem att upptäcka utanförskap. Beteendemönstren känns igen även i Hammarbacksskolan. Även här tydliggörs det när eleverna t.ex. skall bege sig till matsalen. Den lösa sammanhållningen som klassen utgörs av behöver inte innebära att ett utanförskap inte kan upptäckas. Problematiken är istället förhållandena på fritiden, eftersom skolmiljön och fritidsmiljön är två skilda ting.

Becker (2006) menar att det är sociala grupper i samhället som sammanställer regler. Det är dessa sociala regler som bestämmer beteendeformer som passar olika situationer i ett samhälle. Vissa handlingar talar därför om i detalj om vilka beteenden som är "riktiga" och påbjuder andra som "felaktiga". När regeln har tydliggjorts kan därför den som brutit mot regeln, betraktas som en speciell typ av människa. Min undersökning visar att avvikande beteendemönster inte är svåra att finna i skolmiljön, vilket innebär att det går att förebygga utanförskap.

Utanförskap kan således upptäckas genom olika beteendemönster som framkommer i skolmiljön visar min studie. De två mest extrema eller motsatta karaktärerna har visat sig vara då en individ antingen isolerar sig eller agerar utåt. Syftet i beteendena är det som utgör de största skillnaderna. När en elev strävar efter att isolera sig, genom att agera inåt eller att vara tystlåten, så är det inte en gemenskap eleven önskar, utan eleven flyr från gemenskapen.

En liten detalj i handlingsprogrammet för att upptäcka utanförskap kan vara att se en elev i ögonen. På så vis kan en elev avslöja sina känslor.

Men det är nog liksom ögonen o[...] när man ser någon in i ögonen så kan jag se hur den människan mår, och hur den människan har det. Jag tycker med ungdomar så ser man det väldigt tydligt.

De beskrivna beteendemönstren hos eleverna visar en strävan att klara skolmiljön. Metoderna som används för att skydda sig från omgivningen har ungdomar svårt för att finna. Vuxna har

däremot det lättare som utgör en stor skillnad bland dessa två åldersgrupper.

7.4 Strategier

7.4.1 Verktyg

Ett viktigt verktyg i arbetet med eleverna i Älvskolan är likabehandlingsplanen. Åtgärderna i dokumentet grundar sig på elevernas synpunkter. En av de viktigaste punkterna är att personalen på skolan bör agera vid olika elevkonflikter, dvs. utreda, dokumentera och lösa eventuella konflikter. Tankesättet har en stor betydelse för eleverna på skolan framgår det i min studie. Det beror på att tillvägagångssättet tydliggör för skolpersonalen hur de bör handla vid problematiska situationer.

Det som framkommer i min studie är att Älvskolan använder sig av elevsociala team och en s.k. Here 4U grupp som verktyg. Verktøygen används för att bl.a. motverka utanförskap och skapa en meningsfull skolmiljö. Det elevsociala teamet och Here 4U gruppen fungerar som ett betydelsefullt verktyg i arbetet med att skapa ett innanförskap. Here 4U gruppen har med hjälp av ungdomarna på skolan blivit skolpersonalens ögon och öron. De är även en form av kamratstödjare och betraktas som en stor och betydelsefull resurs. Det bidrar till att man kommer den utsatte betydligt närmare. Med tanke på att de vuxna inte ser signalerna och utvecklingen till ett utanförskap på samma vis som eleverna gör, vilket framgår i studien. Medlemmarna i Here 4U har ofta mer effektiva lösningar på problem än vad de vuxna har. Nackdelen är att de vuxna inte klarar av att åtgärda problemen själva, eftersom fallen kan upptäckas för sent och därmed kan situationerna vara infekterade och svåra att lösa. För att förebygga de svåra situationer som kan uppstå använder skolan det elevsociala teamet. Det är personal med annan och mer anpassad utbildning än lärare. De har fokus på sociala frågor som uppstår i en skola. Kompetensen som finns på skolan är ett bevis på hur viktigt det anses med ett förebyggande arbete.

Det som framkommer i mitt resultat är att enkäter till eleverna är en strategi som används för att förebygga utanförskap på skolan och samtidigt skapa en meningsfull skolmiljö för eleverna. Denna metod betraktas som tillförlitlig eftersom skolpersonalen då får vetskapen om elevernas uppfattning om skolmiljön genom en mer trovärdig strategi. Vad som även framkommer i studien är att av rastvakter på Älvskolan är användbart på en skola. Det anses vara en bidragande strategi för att motverka utanförskap. Genom att bevaka skolmiljön kan skolpersonalen lättare finna indikationer till ett utanförskap.

Hammarbacksskolan använder sig av barnpiloter för att hjälpa skolpersonalen att våga ta tag i problem som uppstår. Skolan ser det som en betydelsefull strategi i syfte att skapa en meningsfull skola för eleverna. Skolan lyfter fram strategin genom att utbilda lärarna i metoden och i syfte att på professionellt sätt motverka bl.a. utanförskap.

7.4.2 Värdegrund och ansvarstagande

Det övergripande åtgärdsarbetet mot utanförskap bedrivs av lärare, föräldrar och elever vid Hammarbacksskolan. Lärarna uppmanas att arbeta med värdegrunden i syfte att kunna utföra ett korrekt åtgärdsarbete i skolan. Det bekräftas av Ingestad (2006) som menar att de vuxna på en skola har en viktig roll att ta över föräldrafunktionen och vara ledare i det sociala samspelet mellan eleverna. Skolpersonalen har stor betydelse för elevernas individuella utveckling liksom det som berör samhörighet i det sociala sammanhanget.

7.4.3 Klassrummet

Hur arbetet i klassrummet utförs ingår i strategin mot utanförskap på högstadieskolor. Det ger utrymme för skolpersonalen att ta ledningen i skolmiljön, och gör det svårare för en elev att hamna i utanförskap. Om arbetet organiseras på ett meningsfullt sätt motverkar det elever att utföra handlingar som alierar någon elev eller att en elev placerar sig själv i ett utanförskap.

7.4.4 Kommunikation och konfrontation

Genom att skolpersonal har en öppen kontakt och dialog med eleverna kan de bidra till att skapa en klarare bild av en situation för skolpersonalen. Eleverna kan bl.a. försöka få med den utomförstående i en gemenskap, något som är svårt för en lärare. Det framkommer därför att dialogen är en av de viktigaste strategierna i åtgärdsarbetet. Frågan är om det är den bästa metoden att tala med den utsatte direkt? Den utsatte eleven känner sin situation bäst, därför är dialogen en förutsättning för ett lyckat arbete med utanförskapsproblematiken. Även Hammarbacksskolan betonar lyhördheten och dialogens betydelse i utmärkandet av utanförskapet. Här menar man även att det är viktigt att tydliggöra metoderna som används i skolan för både elever och föräldrar.

7.4.5 Föräldrar

I Älvskolan anser personalen att föräldrar bör upplysas om att deras barn har hamnat i utanförskap. Föräldrar kan på ett positivt sätt bidra till att hjälpa personalen att söka efter de faktorer som orsakat problemet. Den stora skillnaden mellan Älvskolan och Hammarbacksskolan är när föräldrarna skall kontaktas angående den problematiska situationen, beroende på vilken metod som används. Hammarbacksskolan löser problemet med utanförskap innan de tar kontakt med föräldrarna. Det gör man för att slippa försvarspositioner hos målsmännen som kan leda till ytterligare konflikter med både elever och andra föräldrar. Skolan har dock inte någon direkt plan för att motverka utanförskap i skolmiljön. I relation till det är Delvilles m.fl. (2004) tankar om vikten av åtgärdsprogram intressanta. Han menar att skolor borde överväga att skapa ett nätverk av socialt stöd, eftersom åtgärdsprogram mot utanförskap har visat sig vara mycket effektiva. Framgångsrika ingripanden är även arbetat med att förändra skolmiljön och strävan att få alla elever att känna sig mindre isolerade. Om man följer ett program av det här slaget undviks situationer då mobbning redan förekommer. Hammarbacksskolan borde alltså utarbeta ett åtgärdsprogram för att bli mer förberedda på situationer av utanförskap. Goffman (2001) menar att den attityd som en normal människa har till en person med ett stigma och de åtgärder som används för att utesluta honom/henne är kända i ett samhälle. Omgivningens reaktioner är goda sociala insatser som syftar till att forma ett samhälle. En person som är förknippad med ett stigma ses inte som fullt mänsklig och blir offer för en rad åtgärder som diskriminerar honom/henne på olika sätt. De åtgärderna tar bort människors livsmöjligheter. En stigmatologi förklarar en människas underlägsenhet och beskriver vem den stigmatiserade personen representerar.

7.5 Grupptillhörighet

7.5.1 Då och nu i samhället

En individ behöver uppleva en tillhörighet för att i grunden bli en stark individ med en sund självbild, god självkänsla och bra självförtroende. Det är resultat av min undersökning. Tillhörigheten bidrar till att en individ klarar sig i livet på ett bra sätt och tar för sig av vad omgivningen kan erbjuda. För en person i utanförskap är detta inte givet. Mitt resultat överensstämmer med Cullingfords (2003) värderingar. Han menar att ungdomar bör vara självständiga för att de i sin tur skall få möjligheten att uppleva ett välbefinnande och en anpassning till en social miljö. Goffman (2001) menar att en individs egen grupp kan likväl ge honom/henne en personlighet som professionella grupper. En stigmatiserad människa bör även försöka se sig själv utifrån för att på så sätt skapa en realistisk bild av sig själv och lära sig att ta för sig av livet.

7.5.2 Kulturell tillhörighet

Den kulturella tillhörigheten kan i vissa sammanhang vara mer väsentlig än skolans grupptillhörighet. Det handlar om att kunna upprätthålla sin egen kulturella identitet. Om eleven inte känner en kulturell tillhörighet i skolan blir sammanhanget utanför skolan än viktigare för att motverka utanförskap. Vissa situationer i skolan kan dock skapa problem och eleverna vet inte hur de ska reagera och mår dåligt av det. Den kulturella tillhörigheten kan relateras till dagens globalisering. Den har bidragit till att samhället ser annorlunda ut jämfört med för 10 år sedan eftersom ca 40 % av eleverna i de undersökta skolorna består av elever med annan etnicitet än det svenska. Claes m.fl. (2003) lyfter upp den kulturella tillhörighetens betydelse i en ungdomars liv. Ungdomar strävar efter att uppfylla viktiga kulturella mål, och för att uppnå målen måste de lita på olika sociala institutioner i samhället, t.ex. skolan. Becker (2006) framhåller att olika sociala grupper skapar de sociala reglerna. Därför är moderna samhällen inga enkla organisationer där alla medborgare är överens, om vilka reglerna är och hur de kan användas vid särskilda situationer. Reglerna är istället definierade av klassmässiga, etniska, yrkesbestämda eller kulturella linjer. När eleverna stöter på problem i sin omgivning, historiska och traditionella, leder det till en utveckling av vissa regelkomplex. Om reglerna hos de olika grupperna strider mot och motsäger varandra kommer det att uppstå oenighet om vilket beteende som är lämplig i en viss situation. Min studie bekräftar det då vissa elever med annan etnisk bakgrund tvingas anpassa sig till ett beteende som i vissa sammanhang kan bidra till komplikationer relaterat till hans/hennes tradition och etniska bakgrund.

7.5.3 Grupptillhörighetens negativa konsekvenser

Grupptillhörighet som en negativ faktor berörs av Hammarbacksskolan. Om det finns regler som en elev tvingas anpassa sig till och det innebär att eleven måste ändra på sin identitet är detta negativt. Det kan uppstå hos ungdomar då normerna överordnas individen. Det kan skapa en negativ riktning i livet för eleven genom att gruppen har ett dåligt inflytande på honom/henne. Eleven uppfattar inte den negativa sidan utan upplever situationen som en möjlighet till grupptillhörighet.

7.5.4 Grupptillhörighetens positiva inverkan och betydelse

Upplevelsen av ett sammanhang i en människas liv är alltså mycket väsentligt. När upplevelsen inte finns i skolmiljön har jag funnit att det kan vara tillräckligt att uppleva en grupptillhörighet i en annan miljö.

Goffman (2001) menar att alla människor talar utifrån någon gruppsynpunkt. Det som är unikt med en stigmatiserad person, är att samhället talar om för den stigmatiserade att han/hon är medlem i en större grupp. Det innebär att han/hon är en normal människa egentligen, dock annorlunda i vissa avseenden.

Studierna av Hammarbacksskolan visar att grupptillhörigheten är en viktig faktor eftersom det bidrar till trygghet, trivsel samt välkomnande för en individ. Jag vill i detta sammanhang poängtera Goffmans (2001) syn på problematiken. När en egenskap stigmatiserar en människa, kan det fungera som en bekräftelse på grupptillhörigheten för andra människor. Egenskaperna behöver därför inte vara nedsättande eller positivt värderade för att en individ skall få möjlighet att uppleva ett meningsfullt sammanhang.

8. Slutsats och diskussion

Min ambition med uppsatsen är att förklara synen på utanförskap vid ett urval av högstadieskolor utifrån skolpersonalens perspektiv. Jag vill även belysa de strategier som finns vid skolorna för att motverka utanförskap. I detta sammanhang menar jag att grupptillhörigheten är en viktig faktor i att motverka och förklara utanförskap.

Det finns tre övergripande faktorer som förklarar utanförskap i skolan, nämligen samhället, familjen och individen. Samhället skapar de normer och ramar som varje medborgaren bör följa och eftersträva för att kunna inkluderas i samhället. Elever som inte följer dessa regler får uppleva olika metoder av sanktioner och scenarier för att slutligen hamna i ett utanförskap. Dessa metoder kan vara att eleven inte blir respekterad för vad den står för och upplever därför att hans/hennes värdefulla egenskaper ignoreras av omgivningen. Då en konflikt uppstår mellan elever som grundar sig på att någon anses avvika från normen eller på lösa antaganden uppstår ibland handlingar som mobbning och stämpling. Den avvikande eleven upplever då alienation från omgivningen. Situationer av det här slaget uppkommer ofta som resultat av elevers omogenhet och rädsla för det som skiljer sig. Studien visar nämligen att vem som helst kan hamna i ett utanförskap. Om en elev avviker i fråga om utseende eller andra egenskaper kan de lättare stämplas eller alieneras av omgivningen i skolan. Att ha utländsk bakgrund, inlärningssvårigheter eller att vara funktionshindrad ställer till problem. Högstadieskolan i sig är en svår institution för alla elever, eftersom det finns en sorts hård framförhållning hos eleverna kring frågan om utanförskap. Det oerhört viktigt för en elev att eftersträva normen i högstadieskolan, som bl.a. innebär att en elev ska vara intelligent eller äga en s.k. akademisk intelligens.

Nästa faktor, som både kan bidra till att skapa ett utanförskap och få en elev att hamna i ett utanförskap, är familjen. Det mönster som först skapas av samhället påverkar även familjen och dess medlemmar. Utanförskapet drabbar inte enbart de vuxna i familjen, utan förmedlas även till barnen som tar med sig bilden av utanförskap till skolan. Barnet jämförs med skolkamraterna och familjens utanförskap bekräftas i förhållande till omgivningen. I detta skede kan ett utanförskap självmant väljas av eleven. Om en familj flyttar från ett område, en stad eller ett land kan också utanförskap uppstå. Familjen kan uppfattas som avvikande av omgivningen och alieneras av samhället genom t.ex. mobbning, stämpling eller alienation.

Att hamna i ett utanförskap kan också vara självskapat, vilket innebär att eleven själv skapar ett utanförskap. Eleven självsyn är då att hon/han är avvikande från samhällets normer. Det självvalda utanförskapet blir ett sätt att fly från omgivningen och dess normer, men samtidigt är det en flykt från sig själv. Om en elev har avvikande värderingar i förhållande till sin omgivning blir konsekvensen att hon/han lätt hamnar i ett utanförskap. Det negativa i dessa fall är att elever med självständiga värderingar som är i konflikt med majoritetens lär sig att det kan leda till utanförskap. För att få ingå i en gemenskap kan dessa självständiga elever ge upp en del av sin identitet eftersom nyckeln till gemenskapen är likasinnade intressen och värderingar, vilket studien visar. Det självskapta utanförskapet kan även uppstå genom stämpling från omgivningen. Även minnen från tidig barndomen och bristen på grupptillhörighet bidrar till utanförskap. Det leder till att eleven får ett dåligt självförtroende, en bristande självkänsla och upplever att hon/han inte har någon tillhörighet i skolmiljön. Grupptillhörighet är en viktig faktor i att motverka utanförskap.

Utanförskap på de undersökta högstadieskolorna upptäcks genom elevernas beteendemönster. Exempel på beteendemönster som indikerar utanförskap är inåt- eller utåtagerande, tystlåtenhet eller att en elev väljer ensamhet före sällskap av andra kompisar. Elever som

använder sig av dessa beteendemönster vill signalera att de klarar sig själva och samtidigt skydda sig omvärlden. Det är ett sätt att försvinna från omvärlden men i vissa fall handlar det om att komma situationen av utanförskap. Det är viktigt för skolpersonalen att upptäcka de utsatta eleverna för att motverka problematiken och samtidigt skapa en trivsam och meningsfull skolmiljö.

Strategierna för att motverka utanförskap hos de två högstadieskolorna är flera. Den gemensamma nämnaren för alla strategier är betydelsen av den öppna kommunikationen. Syftet är att öppna kanaler för ett fungerande kommunikationsnätverk. Undersökningen visar att den bästa strategin är en öppen kontakt och dialog med den utsatte. Vad som enklast leder till ett innanförskap beror på hur den utsatte uppfattar situationen och vad den personen anser vara nödvändigt att göra. Behövs det så många strategier för att lösa ett problem? Jag anser att det är bättre med fler strategier som kan möta varje enskild elev utifrån dess förutsättningar. Eftersom vi är olika behövs olika strategier.

Strategiernas arbetssätt skiljer sig på Hammarbacksskolan och Älvskolan. På Hammarbacksskolan arbetar skolpersonalen med att våga ta sig an problem genom barnpiloter. Skolan fokuserar alltså på att lösa problemet med utanförskap, inte att analysera och förebygga det. Det är därför den troliga förklaringen till att det inte finns någon plan för ett så viktigt problemområde. På Älvskolan har man däremot valt att analysera och problematisera utanförskap som fenomen. Här har personalen skapat flera tänkbara verktyg för att kunna använda sig av dem i praktiken. Det finns en stor kunskap hos personal och elever om utanförskap i skolan. Ett problem är dock effekten av den öppna kontakten. När skolpersonalen tar kontakt med klasskamraterna till den elev som upplever utanförskap och försöker få dem inkludera eleven i gemenskapen kan det vara en känslig sak. Om det inte fungerar kan den utsatte bli än mer utsatt. Det kan istället bli en bekräftelse för de övriga klasskamraterna att "Kalle" verkligen är utanför, och leda till ytterligare alienation eller kanske fungera som en uppmuntran till falsk gemenskap. Att få tillhöra gruppstillhörighet är något viktigt för varje individ. Därför anser jag att man inte skall se lättvindigt på innebörden av gruppstillhörighet. Att skapa en falsk gemenskap kan vara förödande i ett individperspektiv.

Vad innebär gruppstillhörighet för en elev? En individ måste uppleva ett sammanhang för att må bra. Var detta sammanhang är spelar ingen större roll visar studien. En elev har alltså behov av ett sammanhang i eller utanför skolan. Förutom gruppstillhörighet behöver eleven en kulturell tillhörighet. Den kulturella tillhörigheten bidrar till att den egna identiteten upprätthålls. Det är betydelsefullt eftersom elever då kan hantera olika situationer som uppstår i samhället. Om en person vet vem hon/han är blir vissa delar av livet inte så problematiska.

Gruppstillhörigheten kan både vara något positivt och negativt. Positivt är att gruppstillhörigheten kan stärka eleven och hennes/hans självbild, vilket i sin tur leder till att det blir enklare i livet. Samtidigt vågar personen ta för sig i omvärlden. Gruppstillhörigheten innebär även en trygghet för en elev. Den negativa sidan är då det ställs krav på en person att följa viss normer för att inkluderas i en gemenskap och detta innebär ett tvång till en identitetsförändring. Normerna överordnas eleven. Reglerna kan i vissa fall visa sig innebära ett negativt inflytande som kan leda till ett tragiskt livsval. Att ha gruppstillhörigheten som en morot i de strategier mot utanförskap som används i högstadieskolor ser jag som betydelsefullt. Drivkraften och vägen till målet med innanförskap kan då tydliggöras bättre för skolpersonal och elever. En meningsfull skolmiljö består av att alla elever inkluderas i ett innanförskap.

En tanke som slagit mig under arbetets gång är att om samhället har systematiserat hur vi ska leva, hur ska då en ensam individ som inte riktigt passar in i mönstret göra för att få ingå i en gemenskap? Denna fråga behöver mer forskning för en djupare förståelse av den alienerades tankar och upplevelser.

Slutligen vill jag poängtera att utanförskap som fenomen är svårt att fånga och beskriva i ord. Teorier, informanter och egna upplevelser påverkar synen på utanförskap och vilka strategier som är nödvändiga för att motverka utanförskap. Vem som helst kan hamna i ett utanförskap och därför är det av stor betydelse att finna en grupptillhörighet. Uppsatsen visar vikten av grupptillhörighetens och innanförskapets betydelse i arbetet mot utanförskap vid de två högstadieskolorna.

Så här i avslutningen av mitt uppsatsarbete finns det givetvis vissa saker jag kan fundera över. En sådan sak är urvalet av informanter. Jag hade inget inflytande på vilka som deltog i studien utan ansvaret lämnades över på Älvskolan och Hammarbacksskolan. Frågan är då om jag verkligen hade möjlighet att fråga rätt personal. Det var rektorerna vid respektive skola som gjorde urvalet och en möjlighet är att de inte valde den personal som är mest kritisk till elevvårdsarbetet utan valde personer som sympatiserar med skolans arbetssätt. Med ett annat urval kanske jag skulle ha delgetts en annan syn på vad ett fungerande elevvårdsarbete ska innehålla.

Referenser

Böcker

Becker Howard S. 2006. *Utanför – Avvikandets sociologi*. Lund: Carlshamn Tryck & Media.

Bjurwill C. 1995. *Fenomenologi*. Lund: Studentlitteratur.

Creswell John W. 1998. *Qualitative inquiry and research design. Choosing among five traditions*. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.

DePoy, E. & Gitlin Laura N. 1999. *Forskning – en introduktion*. Lund: Studentlitteratur.

Goffman, E. 2001. *Stigma- den avvikandes roll och identitet*. Omarb.upplaga. Stockholm: Prisma.

Esaiasson, P. Gilljam M. Oscarsson, H. & Wängnerud, L. 2003. *Metodpraktikan. Konsten att studera samhälle, individen och marknaden*. Andra upplagan. Stockholm: Norstedts Juridik AB.

Holme, I. Magne. & Solvang, B. Krohn. 1997. *Forskningsmetodik. Om kvalitativa och kvantitativa metoder*. Andra upplagan. Lund: Studentlitteratur.

Ingestad, G. 2006. *Dokumenterat utanförskap. Om skolbarn som inte når målen*. Lunds universitet: Sociologiska institutionen.

May, T. 2001. *Samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur.

Osbeck, AS. Holm. & Inga Wernersson. 2003. *Kränkningar i skolan: förekomst, former och sammanhang*. Göteborgs universitet: Göteborg: Värdegrund.

Sohlberg, B.M. & Sohlberg P. 2002. *Kunskapens former. Vetenskapsteori och forskningsmetod*. Första upplagan. Stockholm: Liber AB.

Stigendal, M. 2004. *Framgångsalternativ. Mötet i skolan mellan utanförskap och innanförskap*. Lund: Studentlitteratur.

Vetenskapsrådet. 2002. *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Vetenskapsrådet.

Wrethander, B. Marie. 2007. *Inneslutning och uteslutning – barns relationsarbete i skolan*. Lund: studentlitteratur.

Vetenskapliga artiklar

Lacourse, Eric. Villeneuve, Martine. & Claes M. 2003. Theoretical structure of adolescent alienation: A multigroup confir confirmatory factor analysis. *Adolescence*. Vol 38, nr 152, sid. 639-650.

Newman, L. Matthew, Holden W. George & Delville Y. 2004. Isolation and the stress of being bullied. *Journal of Adolescence*. 28(2005), sid. 343-357.

Williamson, I. & Cedric Cullingford. 2003. Everybody´s a nobody in School: Excluded students perceptions of the threats to autonomy in the English secondary school. *Young: Nordic journal of youth research*. Vol 11(4), sid. 309-321.

Zirkel, S. 2004. What will you think of me: Racial integration, peer relationships and achievement among white students and students of color. *Journal of social issues*. Vol 60, nr 1, sid.57-74.

Internetkällor

Nationalencyklopedin:http://www.ne.se/sve/transkribera?i_h_word=transkribering, 03.15.09

Bilaga 1. Intervjuguide

Bakgrundsfrågor

Namn?

Vad jobbar du med?

Varför valde du just detta yrke?

Trivs du?

Hur länge har du jobbat på denna arbetsplats och hur kommer det sig att du jobbar här?

---

1. Vad innebär utanförskap för dig?
2. Varför uppstår utanförskap och vad beror det på?
3. Vilka är det som drabbas av utanförskap?
4. Hur upptäcker man utanförskap?
5. Vad kan utanförskap leda till?
6. Hur kan man motverka utanförskap?
7. Har ni några egna metoder för utanförskap?
8. Vad har ni för hjälpmedel för att åtgärda utanförskap?
9. Har ni stött på utanförskap i denna skola?
10. Hur har ni gått tillväga för att lösa utanförskap då (handlingsplan)?
11. Har ni någon uppföljning efter händelsen?
12. Vad har grupptillhörighet för inverkan på en individ?
13. Hur gör ni för att en elev skall känna en grupptillhörighet?
14. Vad gör ni för att utanförskap inte skall inträffa (i det tidiga skedet)?
15. Finns det någon koppling mellan mobbning och utanförskap?
16. Finns det svårigheter med elev- lärar relationen på skolan och har det någon koppling till utanförskap?
17. Tycker du att era metoder har bidragit till ett mindre utanförskap och iså fall hur (jämför gärna med tidigare år)?
18. Har du någon ytterligare tanke kring utanförskap?

Tack för din medverkan!

Bilaga 2. Here 4U

Here4U är ett elevinflytande projekt som arbetar med att skapa en tryggare och trivsammare skola för alla. Projektet är ett förebyggande arbete och arbetar med elever som behöver stöd och ska tillsammans med fritiden, familjecentrum och Mimer finna nya metoder för att öka elevers sociala kompetens både i skolan och på fritiden.

Gruppen som arbetar består av 22 elever från de 5 olika arbetslagen. Eleverna har genomgått en utbildning och lärt sig mer om hur man hanterar konflikter och hur man förebygger mobbning. Eleverna har också fått insikt i skolans handlingsplaner och regler. Eleverna har som motto på skolan att dem hör, ser och agerar. Ibland löser eleverna konflikter själva och ibland tar dem hjälp av sina handledare.

Gruppen grundades september 2006 och är relativt ny i sin verksamhet. Det är viktigt att gruppen blir känd av alla på skolan och att vi arbetar förebyggande. Gruppen träffas varje onsdag morgon under mentorstiden och diskuterar lösningar på olika elevsociala situationer som uppstår. Here4U på skolan har ett nära samarbete med Here4U i Västerås .

(källa: www.here4u.se)